

A Mr. S. Reinhardt Commaage

ADK

4^M

ΥΠΟ ΤΑ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟ

ΑΝΤ. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΥΠΟ ΤΑ ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

Α. ΥΠΟ ΤΟΝ ΠΥΡΓΟΝ ΤΗΣ ΝΙΚΗΣ

1. ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΒΛΑΥΤΗ, ΓΗ ΚΟΥΡΟΤΡΟΦΟΣ, ΔΗΜΗΤΗΡ ΧΛΟΗ

Ὁ Πausanias 1, 22, 1¹ λέγει, ὅτι μετὰ τὸ Ἀσκληπιεῖον εὐρίσκει ὁ πορευόμενος πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν *ναὸν τῆς Θέμιδος* καὶ πρὸ αὐτοῦ «κεχωσμένον» *μνῆμα τοῦ Ἴππολύτου*. Τὸ μνῆμα τοῦτο, ἀφ' οὗ δηλοῦται ὡς κεχωσμένον, εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ὁ μικρὸς μυκηναϊκὸς τύμβος, ὃν ἀνέσκαψεν ὁ Σκιᾶς (*Ἐφ. Ἀρχ.* 1902, 123 ἔξ.) πρὸς Δ τῆς μεγάλης μεσαιωνικῆς δεξαμενῆς ἔξω τοῦ Ἀσκληπιείου. Πλησίον δὲ τοῦ τύμβου τούτου πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν καὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀφροδίτης τῆς ἐφ' Ἴππολύτω (*Εὐριπ.* Ἴππολ. 29 ἔξ. σχ. Διόδ. 4, 62) «κατόψιον γῆς τῆσδε» (δηλ. τῆς Τροιζηνίας) ἢ κατὰ τὸν Διόδωρον «ὄθεν ἦν καθορᾶν ἐς τὴν Τροιζῆνα». Ἡ Ἀφροδίτη αὕτη, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἦτοι τὸ ἱερὸν αὐτῆς, πρέπει νὰ διακριθῇ ἀπὸ τῆς παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς Ἀκροπόλεως ὑπὸ τὰ προπύλαια Πανδήμου Ἀφροδίτης, διότι ἐκεῖθεν δὲν καθορᾶται ἡ Τροιζηνία, παρεμβαλλομένου τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου, καὶ ἀπὸ τῆς ὑπὸ Πaus. 1, 27, 3 μνημονευομένης.

Δὲν εἶνε δὲ παράδοξον, ὅτι ἔχομεν δύο ἱερὰ τῆς Ἀφροδίτης πλησίον ἀλλήλων. Ἀνάλογόν τι συμβαίνει καὶ περὶ τῆς Δήμητρος. Διότι πλὴν τοῦ ἐν Ἄγραϊς Ἐλευσινίου καὶ τοῦ Ἐλευσινίου τοῦ ἐν Ἄστει, ὅπερ, μέγα καὶ εὐρὺ καὶ παρέχον χωρὸν πρὸς σύνοδον τῆς βουλῆς καὶ τοῦ ἀκροατηρίου αὐτῆς, ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀμυνείου κατὰ τὴν κλιτὴν τὴν κενὴν ἐρειπίων, παραθεόμενον ὑπὸ τῆς πομπικῆς ὁδοῦ (*Φιλοστρ. βίοι σοφιστ.* II, 5), ὑπῆρχεν ἐτέρωθι τῆς ὁδοῦ ἐκείνης ὑπὸ τὰ Προπύλαια τὸ ὑπὸ τοῦ Πausanίου μνημονευόμενον ἱερὸν τῆς Δήμητρος Χλόης, εἰς ἣν προσθέτουσι καὶ τὴν Κόρην² τρεῖς ἐπιγραφαί, ὧν ἡ μὲν τοῦ δ' αἰῶνος, αἱ δ' ἕτεραι δύο ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἐπίσης πλὴν τοῦ πρὸ τῶν Προπυλαίων

¹ Πaus. I, 22, 1 «Μετὰ δὲ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ταύτη πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἰούσι Θέμιδος ναὸς ἐστί. Κέχωσται δὲ πρὸ αὐτοῦ μνῆμα Ἴππολύτω . . . Ἀφροδίτην δὲ τὴν Πάνδημον, ἐπεὶ τε Ἀθηναίους Θεσεύς ἐς μίαν ἤγαγεν ἀπὸ τῶν δήμων πόλιν, αὐτὴν τε σέβασθαι καὶ Πειθῶ κατέστησε. Τὰ μὲν δὴ παλαιὰ ἀγάλματα οὐκ ἦν ἐπ' ἐμοῦ, τὰ δὲ ἐπ' ἐμοῦ τεχνιτῶν ἦν οὐ τῶν ἀφανεσάτων. Ἔστι δὲ καὶ Γῆς Κουροτρόφου καὶ Δήμητρος ἱερὸν Χλόης . . . Ἐς δὲ τὴν Ἀκρόπολιν ἐστὶν εἴσοδος μία».

² Δελτ. Ἀρχ. 1889, 129, 130 *Athen. Mitt.* 1893, 192 ἔξ. . . «Δήμητρι καὶ Κόρη [ἀνέθη]καν». — «Δήμητρι Χλόη καὶ Κόρη τὴν Κουροτρόφον Εἰσίδοτος ἀνέθηκεν κατ' ὄνειρον». — «Δήμητρος Χλοῆς Κούρης τε μακαίρας». Πρὸβλ. καὶ τὰς ἐπιγραφὰς Ἀθήναιον VI 147 ἔξ. *Athen. Mitt.* 1877, 177, ἐντεῦθεν κατακυλισθεῖσας πιθανῶς.

ιεροῦ τῆς Κουροτρόφου Γῆς ὑπῆρχεν λατρεία αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ὡς μαρτυρεῖ τοῦλάχιστον ἢ ἐσχάρα ἢ βάσις ἀγάλματος «Γῆς καρποφόρου κατὰ μαντείαν». Ἡ ἐσχάρα αὕτη ἦτο ἰδιωτικὸν ἀφίδρυμα ὡς καὶ ἡ ἐφ' Ἱπολύτῳ Ἀφροδίτῃ, ἐν ᾧ τὰ πρὸ τῶν Προπυλαίων ἱερὰ ἦσαν δημόσια, ἀφ' οὗ ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἱερείας τῆς Πανδήμου χρονολογεῖται τὸ ψήφισμα τοῦ 287/6¹, μεριμνᾷ δ' ἡ πολιτεία περὶ τε τοῦ ἱεροῦ καὶ τῶν κατ' αὐτὸ τελετῶν ἢ πομπῶν.

Ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης πρὸ τῶν Προπυλαίων καθορίζεται διὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων ἀμέσως μὲν ὑπ' αὐτὰ παρὰ τὴν πύλην Βευλέ εὐρέθησαν ἐπιγραφαὶ σχετικαὶ πρὸς τὸ εἰρημένον ἱερόν, κατὰ δὲ τὴν δυτικὴν κλιτὸν πλαγὸν εἰκονίζουσαι τὴν Ἀφροδίτην (Dörpfeld *Ath. Mitt.* 1896, 511). Αἱ πλαγῶνες αὗται μόνον εἰς τὸ ἱερόν τῆς Ἀφροδίτης ἔδει νὰ ἀνήκωσιν. δὲν θὰ κατεκλύοντο δὲ πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀκροπόλεως, ἂν ἡ θέσις τοῦ ἱεροῦ δὲν ἔβλεπε πρὸς δυσμὰς. Ἐπομένως πρὸς τὴν κατάστασιν ταύτην πρέπει νὰ προσαρμολογηθῇ ἢ καὶ ἄλλως μὴ ἀντιτιθεμένη τοπογραφικὴ μαρτυρία τοῦ Πausanίου καθὼς καὶ ἡ τοῦ Ἀπολλοδώρου παρ' Ἀρποκρατίωνι ἐν λ. Πάνδημος Ἀφροδίτη: «... Ἀπολλόδωρος ἐν τῷ περὶ θεῶν Πάνδημόν φησιν Ἀθήνησι κληθῆναι τὴν ἀφιδρυθεῖσαν περὶ τὴν ἀρχαίαν ἀγορὰν», ἐὰν τὸ ὄνομα Πάνδημος ἔχη ὅλην τὴν λαογραφικὴν δύναμιν νὰ δηλοῖ τοῦτο ἀκριβῶς τὸ οὕτω καλούμενον ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἱερόν, ἢ δὲ λέξις ἀρχαίαν ἐμφαίνῃ τὴν ἀγορὰν τοῦ 5' αἰῶνος, ἣτις ὑπόκειται περὶ τὴν Ἐννεάκρουνον².

Κατὰ ταῦτα τὸ ἱερόν τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης πρέπει νὰ ἔκειτο κατὰ τὸν γῶρον, ὃν κατέχει νῦν ἡ πύλη Βευλέ τὸν πρὸς νότον καὶ τὸν ἔνδον αὐτῆς, μέχρι τοῦ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς κατερχομένου ἀρχαϊκοῦ τοίχου³, πέραν τοῦ ὁποίου

¹ Dittenberger *Sylloge*³ 375 « Ἐπὶ ἱερείας Ἡγησιπύλης. Ἐπ' Εὐθείου ἀρχοντος κλ. ὅπως ἂν οἱ ἀστυνόμοι οἱ αἰεὶ λαγχάνοντες ἐπιμέλειαν ποιῶνται τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀφροδίτης τῆς Πανδήμου κατὰ τὰ πάτρια . . . προσαγαγεῖν τὸν οἰκεῖον τῆς ἱερείας καὶ χρηματίσαι . . . τοὺς ἀστυνόμους . . . ὅταν ἢ ἡ πομπὴ τῇ Ἀφροδίτῃ τῇ Πανδήμῳ παρασκευάζειν εἰς κάθαρσιν τοῦ ἱεροῦ περιστεράν καὶ περιαιεῖσθαι τοὺς βωμοὺς καὶ πιτῶσαι τὰς [ὄροφάς] καὶ λούσαι τὰ ἔδη, παρασκευάσαι δὲ καὶ πορφύραν . . . ». Ὅρα δὲ καὶ Pfulh. *de Atheniens. pompis sacris* σελ. 97.

² Ὁ Λόλλιγξ ἐν Ἀθηνᾶ III, 596 ἀνάγει τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Ἀπολλοδώρου εἰς τὸ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἀγοραίου Κολωνοῦ εὐρεθὲν ἱερόν τῆς ἡγεμόνης τοῦ δήμου Ἀφροδίτης καὶ αὐτοῦ τοῦ Δήμου καὶ τῶν Χαρίτων. Τὸ ἱερόν τοῦτο ὁ Pausanias καλεῖ τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης (1, 14, 6), ἐν ᾧ τὸ ἐκ τῶν εὐρεθεισῶν ἐκεῖ ἐπιγραφῶν ὄνομα τῆς θεᾶς Ἠγεμόνη τοῦ Δήμου εἶνε οἰονεὶ μετάφρασις τοῦ ὀνόματος Πάνδημος. Εὐρηται δὲ τὸ ἱερόν ἐκεῖνο «περὶ τὴν ἀρχαίαν ἀγορὰν» τοῦ 5' αἰῶνος π. Χρ.

³ Εἶνε παράδοξον, ὅτι, ὅσον γνωρίζω, οὐδεὶς μέχρι τοῦδε παρετήρησεν, ὅτι ὁ τοίχος οὗτος ἔχει συνέχειαν ἔξω τῆς πύλης Βευλέ μέχρι τῆς δυτικώτερον αὐτῆς χαμηλὰ κειμένης πλατείας, ἐνθα ἴστανται αἱ ἄμαξι τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς Ἀκροπόλεως νῦν. Ἡ συνέχεια αὕτη εἶνε πρῶτον μὲν ὁ βράχος, ὅστις κεῖται ὀλίγον κατωτέρω ἔξω τῆς πύλης Βευλέ τετμημένος πρὸς βορρᾶν καὶ σχηματίζων οὕτω πρόσωπον εἰς τὴν γραμμὴν καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ τοίχου ἐκεῖνου· ἀπώτερον δὲ τμήμα συνεχείας τοῦ αὐτοῦ τοίχου εἶνε ὁ ἀρχαῖος τοίχος, ὃν λείψανον σφίζεται δυτικώτερον καὶ ταπεινότερον τοῦ βράχου καὶ κατὰ τὸ βόρειον κράσπεδον τῆς λιθίνης

εὔρηται ἀποκεκαλυμμένος καὶ παλαιὸς βωμός, ὅστις μέχρι τοῦδε δὲν ὠρίσθη τίνος θεοῦ εἶνε. Τὸ πρὸς νότον τῆς πύλης Beulé μέρος ἔξω τοῦ σημερινοῦ κυκλιδώματος τοῦ συνδέοντος τὸν νότιον πύργον τῆς πύλης ἐκείνης μετὰ τοῦ πύργου τῆς Νίκης εἶνε βραχῶδες καὶ ἀνώμαλον, ὥστε μόνον ἱερός τις χαρακτήρ τοῦ τόπου νὰ δικαιολογῇ τὴν ἐπὶ αἰῶνας μέχρι σήμερον διατήρησιν τῆς μορφῆς ταύτης αὐτοῦ (πρβλ. τὴν πέτραν τῆς Σιδύλλης ἐν Δελφοῖς), ἔχοντος πιθανῶς ἄλλοτε ὄγκον μείζονα καὶ χῶματα πλείονα καὶ ἐπομένως ὕψος μείζον, ὥστε μηδεμίαν ὁδὸν νὰ εἶνε δυνατὴ δι' αὐτοῦ· τὸ δὲ πρὸς νότον τοῦ Πύργου τῆς Νίκης, τὸ μὲν ἀμέσως ὑποκάτω εἶνε λαξευτὴ ἢ λιθοστρωτος ἀνάβασις ἠρέμα ἀνάπτυξ, ἔπεται νοτιώτερον ἀνώμαλος βραχῶδης ταινία καὶ ὑπ' αὐτὴν ὁ ἐλιγμὸς τῆς αὐτῆς ἀνάπτου ἀναβάσεως.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες εὑρέθησαν ἐνεκτισμέναι εἰς τὸ πρὸς Ν τῆς πύλης Beulé τουρκικὸν προτείχισμα¹ τὸ συνδέον ποτὲ τὸν νότιον πύργον τῆς πύλης ταύτης μετὰ τοῦ πύργου τῆς Ἀπτέρου Νίκης ἢ ἐν τοῖς χῶμασιν τεθαμμέναι, μία², ἣς ἢ χρονολογία κεῖται ἐγγὺς τοῦ 500 π. Χ., καλεῖ τὴν Ἀφροδίτην «*πότνια*» τῶν ἀγαθῶν», ὧν δίδωσιν «ἀφθονίαν». Ὡστε ἡ θεά, μακρὰν τῆς περὶ Πανδήμου Ἀφροδίτης κοινῆς νῦν ἀλλὰ καὶ πάλαι γνώμης, εἶνε συγγενῆς πρὸς τὴν Δήμητρα καὶ τὴν παλαιότεραν Μητέρα Γῆν. Ἐτέρα δὲ ἐπιγραφὴ³ καλεῖ τὴν θεὰν «μεγάλην, *σεμνήν*, πάνδημον Ἀφροδίτην», αἱ δ' ἐπικλήσεις αὗται, ἂν δὲν ἐνισχύωσιν, ἀλλ' οὐδ' ἐξασθενούσι τὸ ἀνωτέρω πόρισμα.

Ἄλλ' ἤδη πρὸ πολλοῦ ὑπεστηρίχθη (J. Harrison *Primitive Athens* 1906 σελ. 109), ὅτι τὸ ὄνομα *Βλαύτη* εἶνε ἐπίθετον τῆς Ἀφροδίτης, καταγόμενον ἐκ τοῦ σημιτικοῦ Βαλαὰτ (= Βάαλις, κυρία, δέσποινα, πότνια εἴτε τῶν οὐρανῶν, οὐρανία, Ἰερραμίας 7, 18. 44, 18-20, εἴτε τοῦ δήμου, ἡγεμόνη τοῦ δήμου, πάνδη-

κλίμακος, ἣν ἀναβαίνουσι νῦν πρώτῃν οἱ ἐπισκέπται ἐξελθόντες τῶν ἀμαξῶν ἐν τῇ πλατείᾳ. Συνέχειαν τοῦ τοίχου τούτου δυτικώτερον δὲν εὔρον σκάφας μικρὰς. Ἡ συνδέουσα τὰ τμήματα ταῦτα νοτιῆ γραμμὴ δὲν εἶνε ἐντελῶς εὐθεῖα καὶ τοῦτο εἶνε σημεῖον ἀρχαιότητος. Καὶ τὸ πελασγικὸν τοῖχος τῆς Ἀκροπόλεως δὲν συνέχεται εἰς γεωμετρικὴν εὐθύτητα. Ὁ τοῖχος μόνον εἰς τὸ Ἐννεάπυλον ἠδύνατο νὰ ἀνήκη, νομίζω, ἀφ' οὗ κατευθύνεται πρὸς τὸν Ἄρειον πάγον, ὅθεν προσέβαλον τὸ Ἐννεάπυλον οἱ Πέρσαι ἐπιτυχῶς. Πρὸς τὸν τοῖχον τοῦτον φαίνεται ἔχον σχέσιν ἕτερον ἀρχαῖκόν λείψανον καθέτως πρὸς αὐτὸν διακείμενον εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραφῆν τῆς πλατείας τῶν ἀμαξῶν νοτιώτερον. Θὰ ἐπανέλθω εἰς τὰ λείψανα ταῦτα.

¹ Ὅρα Leake, *Topographie Athens* μτφρ. Sauppe, πίν. 3. Burnouf, *La ville et l'Acropole d'Athènes* πίν. III, VI, IX. Omont, *Athènes au XVII siècle* πίν. 29-32, 36, 37, 45. Bohn, *Die Propyläen* σελ. 12.

² Δελτ. Ἀρχ. 1889 σελ. 127 . . . ὁδορός μ' ἀνέθεκ' Ἀφροδίτην δόρον ἀπαρχῆν Πότνια τῶν ἀγαθῶν, τζι σὺ δὸς ἀφθονίαν. ἰοί τε λέγοσι λόγος ἀδίκ[ο]ς, φσεύδας κα. . . ».

³ Ἐ. ἄ. 128 ἐξ. «Τόνδε σοι, ὦ μεγάλη σεμνή Πάνδημη Ἀφρ[οδίτη], | [κοσ]μοῦμεν δώροις εἰκόσιν ἡμετέροις. Ἀρχίνος Ἀλυπῆτου Σκαμβωνίδης, Μενεκράτεια Δεξικράτους Ἰκαριέως θυγάτηρ, ἰέρεια τῆς Ἀφροδίτης . . . Δ]εξικράτους Ἰκαριέως θυγάτηρ, Ἀρχίνου δὲ μήτηρ» πρβλ. Weillbach - Kawerau *Athen. Mitt.* 1905, 295 ἐξ.

μος Bérard, *Origine des cultes arcadiens* σελ. 142)¹. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰωάννης ὁ Λυδὸς (*Περὶ μνηῶν* 1, 21) λέγει «καὶ βλάττα δέ, ἐξ ἧς τὰ βλαττία λέγομεν, ὄνομα Ἀφροδίτης ἐστὶ κατὰ τοὺς Φοίνικας, ὡς ὁ Φλέγων ἐν τῷ περὶ ἑορτῶν φησι», λέγει ἡ Harrison, ὅτι τὰ ἐπίθετα βλάττα καὶ βλαύτη εἶνε προσπάθειαι πρὸς φθογγικὴν ἀπόδοσιν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ φοινικικοῦ ὀνόματος Βαλαάτ. Καθ' ἣν πεῖραν εἶχεν ὁ Τραλλιανὸς Φλέγων, ἡ ξένη αὕτη λέξις εἶχε μεταποιηθῆ εἰς Βλάτταν, ἐν ᾧ οἱ Ἀθηναῖοι μετερρῦθμισαν αὐτὴν εἰς Βλαύτην. Προφανῶς τὸ ὄνομα Βλαύτη ἐγένετο ἐν χρόνοις παλαιοῖς, ὅτε τὸ υ εἶχε φωνήεντος δύναμιν. Πόσον παλαιοὶ εἶνε οἱ χρόνοι, εἶνε δύσκολον νὰ ὀρισθῆ, διότι ἔχομεν μὲν τεκμήρια ἐπισήμου εἰσαγωγῆς λατρειῶν ξενικῶν ἐν Ἀθήναις ἢ Πειραιεῖ (τῆς Θρακικῆς Βενδίδος, τοῦ Λιβυκοῦ Ἀμμωνος, τῆς Αἰγυπτιακῆς Ἰσιδος, τῆς Ἀφροδίτης τῶν Κιτιέων) ἀλλὰ τὴν Ἀφροδίτην γινώσκει ὡς Κυθήρειαν καὶ ὁ Ὅμηρος, ἡ δὲ μεθ' Ὅμηρον παράδοσις (Ἡρόδ. 1, 105. Πaus. 3, 33, 1. 1, 14, 7) μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀνατολικῆς φοινικικῆς καταγωγῆς τῆς λατρείας ταύτης².

Τεθέντος, ὅτι ἡ Ἀφροδίτη τῆς δυτικῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως ἦτο θεὰ συγγενῆς τὴν ὑπόστασιν πρὸς τὴν Κουροτρόφον Γῆν καὶ ὅτι ἐκαλεῖτο Βλαύτη, προσλαμβάνει ἐξαιρετον σημασίαν ἐπιγραφὴ τις ῥωμαϊκῶν χρόνων (Ig III, 411) εὑρεθεῖσα ἐν τῷ μνημονευθέντι μεταξὺ τοῦ πύργου τῆς Νίκης καὶ τῆς πύλης Beulé προτειγείσματι καὶ λέγουσα: «*εἴσοδος πρὸς σηκὸν Βλαύτης καὶ Κουροτρόφου ἀνειμένη τῷ δήμῳ*». Κατ' αὐτὴν ὁ περιβόλος τῶν δύο θεοτήτων ἦτο κοινὸς καὶ εἶχεν εἴσοδον κοινήν, réservée au peuple, ἐν ᾧ ἄλλη τις θὰ ἦτο ἀνειμένη τοῖς ἱερεῦσιν ἢ ταῖς ἱερείαις.

Ἐπάρχει ὁμοίως, νομίζω, τεκμήριον, ὅτι καὶ ἡ Χλόη Δημήτηρ ἐλατρεύετο ἐν τῷ σηκῷ καὶ ὅτι θεοκρασία τις ἐγένετο ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ λαοῦ γνωστὴ ἤδη καὶ τῷ Εὐριπίδῃ (Βάχχ. 275 «Δημήτηρ θεὰ Γῆ δ' ἐστίν, ὄνομα δ' ὀπότερον βούλει κάλει»). Εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον δηλ., ἔνθα εὐρέθη ἡ προηγουμένη ἐπιγραφὴ, εὐρέθη καὶ ἡ ἐξῆς, μνημονευθεῖσα ἤδη ἀνωτέρω (*Ἀρχ. Δελτ.* 1889, 130): «Δήμητρι Χλόη καὶ Κόρη τὴν Κουροτρόφον Εἰσίδοτος ἀνέθηκεν κατ' ὄνειρον». Ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε ἐπὶ κιονίσκου, ὅστις ἔφερεν ἐπάνω τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Κουροτρόφου· σφύζονται τὰ λείψανα τῆς στερεώσεως τούτου ἐπάνω. Λοιπὸν δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ, ὅτι ἡ Κουροτρόφος καὶ ἡ Δημήτηρ ἐλατρεύοντο εἰς χωριστοὺς σηκοὺς. Συμφωνεῖ δὲ καὶ ὁ Πausanίας (1, 12, 3) ὡς παρετήρησεν ἤδη καὶ ὁ Kern³. Τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Κου-

¹ Ἀξιοσημείωτον εἶνε, ὅτι ὁ Hammarström ἐν *Glotta* XI, 1921, σελ. 261 ἐτυμολογῶν τὸ ὄνομα Ἀφροδίτη ἐκ προελληνικῶν στοιχείων εὐρίσκει αὐτὸ θηλυκὸν τοῦ πρύτανις καὶ ἴσον πρὸς τὰ Herrin, Vorsteherin, Fürstin, πότνια, κυρία, ἡγεμόνη.

² Περὶ τοῦ Βλαύτη καὶ Βλάττα ὄρα καὶ Sophocles, *Greck Lex.* καὶ Herwerden, *Lex. gr. supplet.* λ. Βλάττα καὶ Pauly - Wissowa *RE* Blatta, Blaute. Gruppe *Griech. Mythol.* 1349, 13.

³ *Athen. Mitt.* 1893, 195.

ροτρόφου δὲν ἠδύνατο νὰ στηθῆ εἰς ξένον ἱερόν, ἂν ἡ θεὰ αὕτη εἶχεν ἐν συναφείᾳ ἴδιον ἱερόν. Τὸ ὄνειρον ἐπέβαλε τοιαύτην ἀνάθεσιν, διότι ἀκριβῶς κοινὸς ἦτο ὁ σηκὸς τῶν θεῶν καὶ ἐπετυγχάνετο οὕτω ἡ θεραπεία καὶ τῆς Γῆς καὶ τοῦ Ἐλευσινικοῦ ζεύγους. Βλέπων τις τὸ ἀγαλμάτιον τῆς Γῆς, εὗρισκεν εὐλογον τὴν ἐν τῷ σηκῷ αὐτῆς παρουσίαν αὐτοῦ, καὶ ἴσως θὰ ἐξενίζετο μόνον διατὶ τυπικῶς ἀνετέθη τῇ Δήμητρι καὶ τῇ Κόρῃ, οὐχὶ δ' αὐτῇ ταύτῃ τῇ Γῇ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ξένισις αὕτη ἐμετριάζετο διὰ τε τὴν συγγένειαν τῶν θεῶν καὶ τὴν κοινότητα τοῦ τεμένου.

Τοιοτοτρόπως αἱ ἄνω δύο ἐπιγραφαὶ συνέθεσαν ἐν ἐνὶ θεῷ ἢ μὲν πρώτη τὴν Ἀφροδίτην - Βλαύτην καὶ τὴν Γῆν, ἢ δὲ δευτέρα τὴν Γῆν καὶ τὴν Δήμητρα². Αἱ τρεῖς ἄρα θεότητες εἶχον κοινὸν σηκόν, ἀπετέλουν δὲ κλίμακα θεογονικῆς ἀναλύσεως ἀπὸ τῆς Γῆς εἰς τὴν Δήμητρα καὶ ἔπειτα τὴν Ἀφροδίτην, ἧς ἡ φύσις ὑπέστη ἐπίσης βαθμιαίαν ἐξέλιξιν. Εἰς τὴν παλαιότεραν θρησκευτικὴν περίοδον, ἦν ἀντιπροσωπεύει ἡ Γῆ ἀνάγεται καὶ ὁ Βουζύγιος ἄροτος, ὅστις ἐγγύς που ἐδῶ ἔκειτο κατὰ τὴν δυτικὴν κλιτὸν τῆς Ἀκροπόλεως (πρβλ. Kern ἔ. ἄ.).

Ἐπειδὴ δὲ ὁ χῶρος εἶνε πρᾶνῆς, εἶνε πιθανόν, ὅτι δι' ἀναλημμάτων ἐσχηματίζετο ὁ κοινὸς σηκὸς εἰς διάφορα ἄνθηρα καὶ ἴσως ταῦτα διεκρίνοντο οὕτω ὡς ἴδια ἐκάστη θεᾶ. Τὸ ὄλον τέμενος περιελάμβανε τοὺς πρὸς Ν καὶ ΝΔ τοῦ πύργου τῆς Νίκης καὶ τῆς ὑποκειμένης ὁδοῦ βράχους, τὸ μέρος τοῦ Ν πύργου τῆς ἔπειτα πύλης Beulé, πρὸς Β τὸν χῶρον πιθανώτατα μέχρι τοῦ ἀπὸ τοῦ ἄξονος τῶν Μνησικλείων προπυλαίων κατερχομένου ἀρχαϊκοῦ τοίχου, καὶ πρὸς ἀνατολὰς τὸν χῶρον μέχρι τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ, ἣτις ἐλισσομένη περὶ τὸν πύργον τῆς Νίκης ἀνήρχετο εἰς τὰ Προπύλαια. Ἀπετέλει δὲ τὸ τέμενος κορυφὴν τοῦ Πελαργικοῦ ὑπὸ τὰ Προπύλαια καὶ ἔκειτο ἐντὸς τοῦ Ἐννεαπύλου, νομίζω. Ὑπῆρξε δὲ πιθανῶς αἰτία τῆς μὴ κατασκευῆς τῆς κλίμακος τῶν Προπυλαίων ἐπὶ Περικλέους, ὅστις ἔκτισε μὲν τὸν πῶρινον ἐπικλινῆ τοίχον πρὸς Β τοῦ ἀνωτύμου ἀρχαϊκοῦ βωμοῦ, ἀλλὰ τὴν παράλληλον αὐτοῦ πρὸς νότον τομὴν τοῦ βράχου μεταξύ πύργου Νίκης καὶ νοτίου πύργου Beulé μόνον οἱ ὕστεροι, φαίνεται, ῥωμαϊκοὶ χρόνοι ἐγνώρισαν.

Περὶ **Ναῶν** ἐνταῦθα δὲν ἔχομεν πιθανόν τι τεκμήριον. Ἡ ἐπιγραφή Ἀρχ. Δελτ. ἔ. ἄ. σελ. 128 δὲν ἀνῆκεν εἰς ναόν, ἀφ' οὗ ἐβάσταζεν ἐπάνω τοὺς ἀνδριάντας τοῦ Ἀρχίνου, τῆς μητρὸς του καὶ τῆς θείας του, ἱερείας τῆς Ἀφροδίτης. Αἱ δὲ **ὄροφαὶ** τῆς ἐπιγραφῆς ἄνω σελ. 74 σημ. 1 βέβαιαι, νομίζω, καίπερ ἐκ συμπληρώσεως προερχόμεναι, δὲν μαρτυροῦσιν ναοὺς ἀλλὰ μᾶλλον ναῖσκους ἀνοικτούς. Ἡ πίσσωσις τῶν ὄροφῶν καὶ τοῦ Ἐλευσινίου τοῦ ἐν Ἄστει (Ig. II¹ add. 834⁶ στήλ. II 34 καὶ V 43, 44) καὶ τοῦ τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης καὶ οἰουδήποτε ἄλλου

² Πρβλ. Σχολ. Θεουζ. 2, 15 «τῆς Γῆς» τῆς Δήμητρος» Ἀριστοφ. Θεσμοφ. 300. Beulé, *L'Acropole I*, σελ. 271.

ναοῦ δὲν ἐγίνετο, νομίζω, εἰς κλειστὸν χῶρον, ἀλλ' εἰς τὰ ἐξέχοντα ἔξω μέρη τῶν στεγῶν τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τὰς ἀνοικτὰς ὀροφὰς τῶν ναῖσκων, ἵνα προφυλάξῃ τὰ ξύλα ἀπὸ τῆς ὑγρασίας. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἀκριβῶς τὸ ἐν ᾿Αστει Ἐλευσίνιον πρέπει νὰ δεχόμεθα ὡς ἀπλοῦν ξυλοστεγῆ ἀρχαῖκὸν ναόν, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ οὐδὲν λείψανον κατέλιπε. Ὅστε ἐν τῷ τρισυποστάτῳ ἐκείνῳ σηκῷ ὑπῆρχον ναῖσκοι, βωμοί, ἀγάλματα ἀναθηματικά καὶ ἀνδριάντες καὶ μία τούλαχιστον, ἀνήκουσα τῇ Χλόῃ (Ig. IV, 673), τράπεζα, ἐφ' ἧς ἐτίθεντο τὰ ἱερώσυνα τῆς ἱερείας· εἶχε δὲ καὶ ἡ Ἄφροδίτη ἱερείαν, βεβαίως δὲ καὶ ἡ Γῆ.

Τὴν ἐνότητα τοῦ σηκοῦ τῶν τριῶν θεαινῶν ἴσως αἰνίττεται καὶ ὁ Ἄριστοφ. Λυσιστρ. 831: «Λυσιστρ. Ἄνδρα, ἄνδρ' ὄρῳ προσιόντα παραπεπληγμένον, τοῖς τῆς Ἄφροδίτης ὀργίοις εἰλημμένον. Μυρ. Ὡ πότνια, Κύπρου καὶ Κυθήρων καὶ Πάφου μεδέουσα, ἴθι ὀρθήν, ἦνπερ ἔρχει τὴν ὁδόν. Α'. Ποῦ δ' ἐστὶν ὅστις ἐστί; Λυσ. παρὰ τὸ τῆς Χλόης». Βεβαίως τὸ χωρίον τοῦτο ῥητῶς λέγει μόνον τὸ τῆς Χλόης ἱερόν, ἀλλ' ὁ λόγος συμμειγνυται μετὰ πολλῆς Ἄφροδίτης, ὥστε, ἂν ἀληθῶς ἀπὸ τοῦ κέντρου ποθὲν τῶν Μνησικλείων Προφυλαίων (πρβλ. καὶ Bohn *Die Propyläen* σελ. 38) ἔβλεπον αἱ γυναῖκες τὸν Κινησίαν ἀναβαίνοντα, τὸ ἱερόν τῆς Χλόης καὶ τὸ τῆς Ἄφροδίτης, ἦν τόσον θερμῶς ἐπικαλεῖται ἡ Μυρρίνη, ἔδει νὰ καθορῶνται ἀπὸ τῶν Προφυλαίων, ἔκειντο ἐπομένως ἀμέσως πρὸς δυσμᾶς. Λέγουσα δὲ ἡ Λυσιστράτη μόνον τὸ τῆς Χλόης ἱερόν ἢ ἐδήλου διὰ τοῦ ἐνὸς τὰ τρία ἢ κατὰ λέξιν ἐνέφαινε τὸ ὑψηλότερον ἄνδρον ἢ τὸν ὑψηλότερον χῶρον τοῦ κοινοῦ σηκοῦ, ἵνα φανερώσῃ, ὅτι ὁ Κινησίας ὁσονούπω καταφθάνει εἰς τὰς βαθμίδας τῶν Προφυλαίων. Καὶ ἡ πρότασις δὲ ἔπειτα τοῦ Κινησίου πρὸς τὴν Μυρρίνην, νὰ κατευθυνθῶσι πρὸς τὸ σπήλαιον τοῦ Πανός καὶ τὴν Κλεψύδραν, δεικνύει, ὅτι ἐγγὺς τῶν μερῶν τούτων ἦσαν οἱ λαλοῦντες καὶ τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Κλεψύδραν θὰ ἤκολούθουν.

Ἄναλόγως πρὸς τὴν ἐκδοχὴν τῶν λόγων τοῦ Ἄριστοφάνους πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσυχίου: «Βλαύτη· τόπος Ἀθήνησι»· τίς ἄλλος τόπος ἠδύνατο νὰ εἶνε οὗτος ἢ ὁ ἐν ᾧ ἐλατρεύετο ἡ Βλαύτη; Καὶ σήμερον λέγομεν: «μεταβαίνω εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον», «εἰς τὴν Παναγίαν», ἐννοοῦντες οὐχὶ τὰ πρόσωπα, ἀλλὰ τοὺς ναοὺς ἢ τὰ ἱερὰ αὐτῶν¹.

¹ Εἶχον γραφὴ τῶν καὶ εἶχον ἀνακοινωθῆ, ἐν συνεδρίῳ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τῇ 15 Νοεμβρίου 1928 (πρβλ. *Πρακτ. τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν* Γ 1928 σελ. 647 — διὰ τὰ ἐπόμενα ὄρα αὐτ. σελ. 701 καὶ τόμ. Δ' 1929 σελ. 37, 175, 202), ὅτε ἔλαβον γνώσιν τῆς πραγματείας τοῦ Doro Levi *Annuario* 1923-4, ἐνθα σελ. 13 ἐξ. ὁ συγγραφεὺς δέχεται ταύτισιν τοῦ Βουζύγου πρὸς τὸν Ἐπιμενίδην (πρβλ. Törpfer, *Att. Geneal.* 140) καὶ τῆς μητρὸς τούτου Βλάστης πρὸς τὴν Βλαύτην καὶ τὴν Χλόην (πρβλ. Törpfer ἔ. ἄ. 144 Πλουτ. Σόλ. 12), τοποθετεῖ δὲ τὸ κοινὸν ἱερόν τῆς Γῆς καὶ τῆς Δήμητρος βορειότερον ἢτοι κατὰ τὴν ΒΔ ἀντὶ τῆς ΝΔ κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως. Καὶ αἱ μὲν ταυτίσεις τῶν διαφόρων θεῶν ὑποστάσεων εἶνε πιθαναὶ παραλλήλως πρὸς ὅσα εἶπον ἀνωτέρω, ἀλλ' ἡ βορειότερα μετατόπισις τῶν ἱερῶν μοι φαίνεται ἀδύνατος μετὰ τὰ εἰρημένα μοι ἀνωτέρω,

2. Η ΒΛΑΥΤΗ ΚΑΙ Ο ΗΡΩΣ ΕΠΙ ΒΛΑΥΤΗ.

Εἶδομεν ἀνωτέρω, ὅτι τὸ ὄνομα Βλαύτη ὡς καὶ τὸ ὄνομα Βλάττα ἦσαν ἐπίθετα τῆς Ἀφροδίτης, προσελθόντα ἐκ τοῦ Βααλάτ (Βάαλτις), ὃ προσέλαβε τὴν κατάληξιν α, ἵνα ἐλληνοποιηθῆ, καὶ ὑπέστη ἀκουστικὰς τινὰς μεταβολάς. Αἱ μεταβολαὶ αὗται παρὰ μὲν τοῖς ἀνθρώποις τοῦ Λυδοῦ προσήγγισαν τὸ ὄνομα ἀρχικῶς ἢ ὕστερον πρὸς τὰ βλαττία, τὰ πορφυρᾶ μεταξωτὰ ἱμάτια, καὶ ἠμπέδωσαν τὴν μεταμόρφωσιν ταύτην ἐκεῖ, παρὰ δὲ τοῖς Ἀθηναίοις προσήγγισαν τὸ ὄνομα πρὸς τὴν βλαύτην, ἣτις ἦτο εἶδος σανδαλίου, καὶ ἐπήνεγκον τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ἐδώ. Πρὸς ταύτην ἔχει σχέσιν ὁ ἦρωσ ἐπὶ Βλαύτη.

Ὁ Πολυδεύκης Ζ, 87 λέγει: «ἡ δὲ βλαύτη σανδαλίου τι εἶδος· καὶ ἦρωσ Ἀθήνησιν ὃ ἐπὶ Βλαύτη· ἀνέθηκε γάρ τις σκυτοτόμος βλαύτης λίθινον τύπον». Τὸ χωρίον τοῦτο ἐχρησιμοποίησαν πολλοί, μόνον ὁ Τσουντας προσήγγισε πρὸς τὴν ἀληθῆ ἀποδεικτικὴν αὐτοῦ δύναμιν. Ἐπράξε δὲ τοῦτο, ὅτε ἐδημοσίευσεν τὴν πρὸς νότον τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου εὑρεθεῖσαν ὑψηλὴν στενὴν στήλην τοῦ Σίλωνος, φέρουσαν ἀνάγλυπτον ἀνέροντα ὄφιν, ἐπὶ τῆς εὐρυτέρας δὲ ἄνω ἄκρας προσηλωμένον μαρμάρινον τύπον σανδαλίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶνε ἀνάγλυπτος ἀνὴρ ἰκέτης, μεταξὺ δὲ τοῦ σανδαλίου καὶ τοῦ ὄφεως τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ δ' αἰῶνος «Σίλων ἀνέθηκε» (πρὸβλ. Ἀρχ. Ἐφημ. 1906, 243 ἐξ. Stais, *Marbres et bronzes*, σελ. 231, ἀριθ. 2565). Παραβαλὼν λοιπὸν ὁ Τσουντας τὸ χωρίον τοῦ Πολυδεύκου πρὸς τὴν ἀνωτέρω παρατεθεῖσαν ῥωμαϊκὴν ἐπιγραφὴν «εἴσοδος πρὸς σηκὸν Βλαύτης καὶ Κουροτρόφου ἀνειμένη τῷ δήμῳ», καὶ πρὸς τὸν Ἡσύχιον λ. «Βλαύτη· τόπος Ἀθήνησιν», ἐδέχθη τὰ ἐξῆς (ΑἸ ἔ. ἄ. 247 - 8): «ὅτι ἐν Ἀθήναις ἐλατρεύετο ἦρωσ τις, ἀνώνυμος πιθανῶς, καλούμενος δὲ ἀπλῶς «ἐπὶ Βλαύτη», καὶ ὅτι ὑπῆρχε παράδοσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκλήθη οὕτω ἕνεκα λιθίνου τύπου σανδαλίου, τὸν ὁποῖον ἀνέθηκε σκυτοτόμος τις. Αὐτὸς ὁ Πολυδεύκης ἐπίστευεν πιθανῶς, ὅτι ἐν τῷ προσδιορισμῷ «ἐπὶ Βλαύτη» ἡ δευτέρα λέξις σημαίνει πραγματικῶς σανδάλιον· ὅτι ὁμως εἶνε κύριον ὄνομα καὶ ὅτι πρέπει τὸ ἀρχικὸν γράμμα αὐτῆς νὰ γράφηται κεφαλαῖον, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀμφίβολον. Ὅμοια ἐντελῶς εἶνε τὰ Ἀφροδίτη «ἐπὶ Ἰπολύτῳ» καὶ δικαστήριον «ἐπὶ Παλλαδίῳ», «ἐπὶ Δελφινίῳ» κ. ἄ. Πρόκειται ἄρα πάλιν περὶ τοῦ τόπου ἢ τῆς θεᾶς (ἢ ἡρωῖνης, λέγει προηγουμένως σελ. 247) Βλαύτης καὶ ὁ ἦρωσ «ἐπὶ Βλαύτη» ἐλατρεύετο πλησίον τοῦ ἱεροῦ τῆς Κουροτρόφου. Ἡ αἰτιολογία δὲ τοῦ ὀνόματος, τὴν ὁποίαν

ἕνεκα μάλιστα τοῦ ἀρχαίου τοίχου, ὅστις ἔρχεται πρὸς Δ ἐκ τῶν προπυλαίων καὶ ἦτό ποτε ὑψηλότερος. Σημειωτέον, ὅτι ὁ ἀρχαῖος ὄρος «Κουροτρόφου», ὃν εἶδεν ὁ Köhler (*Athen. Mitt.* II, 1877, σελ. 177), ἀπέκειτο μὲν ὑπὸ τὰ Προπύλαιά που, ἀλλ' οὐχὶ in situ· ὥστε διὰ τῆς ἀρχαιότητος αὐτοῦ βεβαιοῖ μόνον τὴν παλαιότητα τῆς ἐδώ που λατρείας τῆς Γῆς.

ἀναγράφει ὁ Πολυδεύκης, δὲν ἔχει βεβαίως ἀξίαν μεγαλυτέραν τῆς τῶν ἄλλων ὁμοίων *λόγων*, δι' ὧν ἐξήτουν νὰ ἐρμηνεύσωσι παράδοξα ὀνόματα καὶ ἔθιμα· καὶ ἡ ὀνομασία τοῦ ἥρωος «ἐπὶ Βλαύτη» δὲν ἦτο ἀληθῶς ὀλίγον παράδοξος. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ εὑρεθῇ ἐξήγησίς τις, ἐν δὲ ἀνάθημα παριστάνον λίθινον τύπον βλαύτης παρέσχεν αὐτήν· ὑπέθεσαν, ὅτι ὁ ἥρωος ἐκλήθη ἐκ τούτου καὶ περαιτέρω — πολὺ εὐλογοφανῶς — ὅτι ὁ προσενεγκὼν τὸ δῶρον ἦτο σκυτοτόμος. Ἀλλ' ἡμεῖς ἐξ ὅλης τῆς ἱστορίας μόνον τὰ περὶ τῆς μορφῆς τοῦ ἀναθήματος ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὡς ἀληθῆ καὶ πραγματικά. Ὁ ἀναθέτης δυνατὸν νὰ ἦτο σκυτοτόμος· ὁ τύπος τῆς βλαύτης ὅμως δὲν εἶχε σχέσιν πρὸς τὸ ἔργον, ὅπερ αὐτὸς ἤσκει, ἀλλ' ἦτο *σύμβολον λαλοῦν* τοῦ ἥρωος «ἐπὶ Βλαύτη», καὶ ἔνεκα τούτου ἐθεωρεῖτο ἀνάθημα ἀρμόζον εἰς αὐτόν. Ἴσως εἶνε περιττὸν νὰ δηλώσω νῦν ῥητῶς, ὅτι θεωρῶ βέβαιον, ὅτι ἡ στήλη τοῦ Σίλωνος εἰς τὸν ἥρωα τοῦτον ἦτο ἀνατεθειμένη. Ὁ τόπος τῆς εὐρέσεως, ὁ ὄφις — τὸ κοινὸν σύμβολον τῶν ἡρώων — καὶ τὸ σανδάλιον συμφωνοῦσιν ἄριστα. Ἡδύνατό τις μάλιστα, προβαίνων περαιτέρω, νὰ εἰκάσῃ, ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκου ἀναφερόμενον ἀνάθημα τοῦ σκυτοτόμου εἶνε αὐτὸ τὸ τοῦ Σίλωνος· ἀλλ' ἀναγκαία δὲν εἶνε ἡ ὑπόθεσις αὕτη, διότι πιθανῶς ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Βλαύτης δὲν ὑπῆρχεν ἐν μόνον μνημεῖον φέρον τύπον σανδαλίου».

Εἰς τοὺς στερεοὺς τούτους τοῦ Τσοῦντα συλλογισμοὺς ἔχω τὸ μὲν νὰ προσθέσω, τὸ δὲ νὰ ἀντείπω τι πρὸς προαγωγήν, ὡς νομίζω, τοῦ ζητήματος.

Ὁ ἥρωος «ἐπὶ Βλαύτη» εἶνε βεβαίως ἀνώνυμος τις ἥρωος, ἐξ ἐκείνων, οἵτινες εἶνε κατάσπαρτοι ἐν τῇ χώρᾳ καὶ τῇ μυθολογίᾳ τῆς Ἑλλάδος (Παυσ. 10, 4, 10. Wilamowitz Arist. u. Ath. II, 150). Ἡ λατρεία αὐτοῦ περὶ τινὰ ἴσως προϊστορικὸν τάφον, πρέπει νὰ ἦτο παλαιά, χρονολογουμένη τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς κτίσεως τοῦ κυκλωπέου πυρῆνος τοῦ πύργου τῆς Νίκης, ὥστε νὰ ἀπολεσθῇ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Μοὶ φαίνεται ὅμως, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη περιέργεια δὲν ἤρκειτο νὰ λατρεύῃ οὕτω ἀνώνυμον καὶ ἄγνωστον ἥρωα. Καὶ μόνον τὸ παράδειγμα τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Σωσιπόλιδος (Παυσ. 6, 20, 2 ἐξ.) ἥρωος τῶν Ἡλείων, ὅστις, πρὶν λάβῃ τὸ ὄνομα τοῦτο — ἂν εἶνε καὶ τοῦτο ἀκόμη αὐτὸ τοῦτο ὄνομα καὶ ὄχι *δηθεν* ὄνομα —, ἦτο βεβαίως ἀνώνυμος, δεικνύει τὴν ῥοπήν τῶν ἀνθρώπων. Νομίζω δέ, ὅτι ἔχομεν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ῥοπῆς ταύτης προκειμένου περὶ τοῦ «ἐπὶ Βλαύτη» ἥρωος.

Ὅτε ὁ Πausanias (I, 22, 5) ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν τῆς Ἀπτέρου λεγομένης Νίκης, εἶδεν ἐκεῖθεν τὴν ὡραίαν θεάν καὶ γράφει: «ἐντεῦθεν ἡ θάλασσά ἐστι σύνοπτος καὶ ταύτη ῥίψας Αἰγεὺς ἑαυτόν, ὡς λέγουσιν, ἐτελεύτησεν. . . . ἐνταῦθα Αἰγεὺς ὡς εἶδεν ἰστίοις μέλασι τὴν ναῦν κομιζομένην, οἷα τὸν παῖδα τεθνάναι δοκῶν, ἀφείς αὐτὸν διαφθείρεται καὶ οἱ παρὰ Ἀθηναίοις ἐστὶ καλούμενον ἡρῶον Αἰγέως». Εἶνε προφανές, ὅτι ταῦτα παρεμβάλλει ὁ Πausanias, διότι εἶχε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ αὐτὸ τὸ ἡρῶον, τὸ Αἰγεῖον (Ἀρποκρ. Σουῖδ. Βεκκέρ. Ἀνεκδ.

1, 354, 8), κείμενον βεβαίως ὑπὸ τὸν πύργον τῆς Νίκης, ἔνθα κατέπεσεν, «ὡς λέγουσιν», ὁ μυθικὸς βασιλεύς.

Ἄλλὰ διὰ τὴν ὀνομασθῆναι ἐκ τῆς αὐτοκτονίας ταύτης τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ὡς ἐπιστεύετο εὐρέως, ἔπρεπεν ἢ πτώσις νὰ εἶχε συμβῆ ἀπὸ τινος παραλίου βράχου τῆς Ἀττικῆς, ὡς παρατηρήθη καὶ πάλαι καὶ νῦν (πρὸβλ. Pauly-Wissowa λ. *Aigeus* σελ. 954). Μόνον οὕτω ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη βάσιν τοιαύτη πίστις. Διὰ τοῦτο δέχομαι, ὅτι ὁ ἄγνωστος ἦρως «ἐπὶ Βλαύτῃ» ἐταυτίσθη ὕστερόν ποτε πρὸς τὸν Αἰγέα καὶ μετετοπίσθη τὸ γεγονός τῆς αὐτοκτονίας εἰς τὸν πύργον τῆς Νίκης. Ἐπειδὴ ἢ θέσις τοῦ πύργου, ἀφ' ἧς κυρίως εἶνε σύνοπτος ἢ θάλασσα, εἶνε ἢ μεσημβρινὴ μέχρι τῆς ΝΔ γωνίας, τὸ ὑποκείμενον ἠρῶν τοῦ Αἰγέως ἦτοι τὸ τοῦ ἦρωος «ἐπὶ Βλαύτῃ» πρόπει νὰ ἐξετείνεται ἐπὶ τῶν ἀμέσως ὑποκειμένων βράχων, ἔνθα σφύζεται τετράγωνον λάξευμα¹, τοῦτο δὲ ὀρθῶς, νομίζω ἐταυτίσθη πρὸς τὴν βάσιν τοῦ ἠώου τοῦ Αἰγέως.

Ἐχομεν λοιπὸν σύμπτωσιν τοῦ Αἰγέως καὶ τοῦ ἠρῶος «ἐπὶ Βλαύτῃ» καὶ ταύτισιν τοῦ Αἰγείου καὶ τοῦ ἱεροῦ, ναῖσκου πιθανῶς, τοῦ ἠρῶος τούτου, ὅστις, ἅτε λατρευόμενος ἐν ἀμέσῳ γειτονίᾳ πρὸς τὸ τῆς Βλαύτης - Ἀφροδίτης ἱερόν, ὠνομάσθη «ἦρως ἐπὶ Βλαύτῃ». Ἄλλὰ πλὴν τῆς γειτονίας ταύτης οὐδὲν ἄλλο κοινὸν ἔχει μετὰ τῆς θεᾶς.

Ἐρχομαι εἰς τὴν στήλην τοῦ Σίλωνος. Ἡ ἐπιγραφή αὐτῆς λέγει: «Σίλων ἀνέθηκε». Ἄλλὰ τίνι ἀνέθηκε, δὲν λέγει μαρτυρεῖ ὅμως ὁ ἐπὶ κορυφῆς τῆς στήλης τύπος τῆς βλαύτης, ὅστις εἶνε λαλοῦν σύμβολον, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Τσουντας. Γεννᾶται ὅμως τὸ ζήτημα, τίνος σύμβολον λαλοῦν εἶνε ἢ βλαύτη. Ὁ Τσουντας ἐδέχθη, ὅτι εἶνε τοῦ ἠρῶος «ἐπὶ Βλαύτῃ», ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Πολυδεύκης. Ἄλλ' ἐγὼ νομίζω, ὅτι ὁ ἠρῶος οὗτος ἐλατρεύετο μὲν «ἐπὶ Βλαύτῃ», ἀλλὰ δὲν ἦτο αὐτὸς ἢ Βλαύτη, κατ' ἀκολουθίαν δὲ δὲν ἦτο δυνατόν τὸ σανδάλιον, ἢ βλαύτη, νὰ συμβολίζῃ αὐτόν. Ὁ Πολυδεύκης ἔζη ἐν ῥωμαϊκοῖς χρόνοις, καθ' οὓς καὶ ὁ Πausanias, ἦτοι ὅτε τὸ ἠρῶν ἐλέγετο τοῦ Αἰγέως, ἐν ᾧ ὁ σηκὸς ἦτο γνωστὸς ὡς τῆς Βλαύτης. Ἄλλ' εἴτε αὐτὸς ἐγίνωσκε καὶ τὸν «ἐπὶ Βλαύτῃ» ἠρῶα καὶ εἶδε τὸ φέρον τὸν τύπον βλαύτης ἀνάθημα, εἴτε παρ' ἄλλου παρέλαβε τὴν εἶδησιν, ἦτο δυνατόν νὰ γεννηθῆ πλάνη ὡς πρὸς τὸν θεὸν ἢ ἠρῶα, εἰς ὃν ἀνῆκε τοῦτο· διότι ὁ σηκός, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐλατρεύοντο ἢ Βλαύτη καὶ τὸ ἠρῶν τοῦ Αἰγέως, τοῦ «ἐπὶ Βλαύτῃ» ἠρῶος, ἦσαν ἐγγύτατα ἀλλήλων. Ἴσως μάλιστα ὁ «Πολυδεύκης» ἐγνώρισε τὸν φραγμὸν τοῦ σηκοῦ τῆς Βλαύτης βεβλαμμένον, ὥστε δὲν διέγνωσε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν δύο τούτων γειτονικῶν ἱερῶν. Ἦτο λοιπὸν εὐκόλον νὰ πλανηθῆ τις καὶ νὰ νομίσῃ, ὅτι τὸ ἀνάθημα ἀνῆκεν οὐχὶ τῇ θεᾷ ἀλλὰ τῷ ἠρῶι. Τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ ἂν δεχθῶ-

¹ Τὸ λάξευμα τοῦτο, κατακαλυφθὲν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, ἀπεκάλυψα πάλιν κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1928.

μεν τὴν τελευταίαν σκέψιν τοῦ Τσουντα, ὅτι «πιθανῶς ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς **Βλαύτης** δὲν ὑπῆρχεν ἐν μόνον μνημεῖον φέρον τύπον σανδαλίου». Οἱ λόγοι μάλιστα οὗτοι δεικνύουσιν — ἐκτὸς ἂν παρασύρωμαι καὶ ὑποβάλλω εἰς αὐτοὺς τὴν ἐμὴν γνώμην — ὅτι καὶ ἡ σκέψις τοῦ Τσουντα ἄκοντος φέρεται πρὸς τὴν Βλαύτην μᾶλλον ἢ τὸν ἥρωα «ἐπὶ Βλαύτη». Εἶνε δ' ὁ ὄφρις σύμβολον πρόσφορον καὶ τῇ Βλαύτῃ, ἣτις ἦτο, ὡς εἶδομεν, συγγενῆς τῇ Γῆ, πότνια τῶν ἀγαθῶν, ὧν δίδωσιν ἀφθονίαν.

Ὁ ἥρωας ὠνομάσθη «ἐπὶ Βλαύτῃ», ὅτε ἦτο ἀνώνυμος. Ἄν ἡ Κουροτρόφος ἢ ἄλλη τις γειτονικὴ θεὰ ἦτο ἀνώνυμος, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὀνομασθῇ καὶ αὕτη «ἐπὶ Βλαύτῃ», ἀφ' οὗ καὶ αὕτη ἐλατρεύετο παρὰ τὴν Βλαύτην. Ἄλλ' ἡ βλαύτη ὡς σύμβολον θὰ ἀνῆκε τῇ θεᾷ Βλαύτῃ καὶ οὐχὶ τοῖς ἐξ αὐτῆς τοπογραφουμένοις θεοῖς ἢ ἥρωσι.

3. Η ΒΛΑΥΤΗ ΕΝ ΤΗ ΤΕΧΝῃ

Ἐτέθη διὰ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ἡ στήλη τοῦ Σίλωνος ἦτο ἀνάθημα τῇ Βλαύτῃ καὶ ὅτι ταύτης σύμβολον ἦτο ἡ βλαύτη. Ἀληθῶς, ἂν ηὑρίσκομεν ἀνάθημά τι φέρον ἀνάγλυπτον ῥόπαλον τοῦ Ἡρακλέους καὶ ἐπιγραφὴν «ὁ δεῖνα ἀνέθηκεν» ἄνευ δηλώσεως τοῦ τίνι ἀνέθηκεν ὁ δεῖνα, θὰ ἐδεχόμεθα, ὅτι τὸ ἀνάθημα ἐδωρήθη τῷ Ἡρακλεῖ, ἔστω καὶ ἂν ἐν τῷ τεμένει αὐτοῦ ἢ ἐγγύτατα ἐλατρεύοντο καὶ ἄλλοι θεοὶ ἢ ἥρωες, ὡς συνέβαινε κατὰ κανόνα. Ἀναλόγως θὰ ἐσκεπτόμεθα, ἂν τὸ ἀνάθημα ἐδείκνυε γλαῦκα ἢ κηρύκειον ἢ τι ἄλλο οὕτω σαφές σύμβολον.

Τί θὰ ἐλέγομεν ὁμῶς, ἂν ηὑρίσκομεν ἄγαλμα τῆς Ἀφροδίτης κρατοῦν ἐν τῇ χειρὶ βλαύτην; Νομίζω, ὅτι θὰ ἐδικαιούμεθα πιστεύοντες, ὅτι αὕτη εἶνε ἡ Ἀφροδίτη-Βλαύτη καὶ ὅτι κρατεῖ τὸ λαλοῦν σύμβολον τοῦ ὀνόματος αὐτῆς. Τῷ ὄντι δὲ ὁ Reineach ἐν *Repert. de la stat.* II σελ. 364 δημοσιεύει τὰς εἰκόνας ἐπτὰ τοιούτων χαλκῶν ἀγαλμάτων, ὧν ἐν προέρχεται ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἐν ἑκ τῆς κάτω Αἰγύπτου, ἐν ἑκ Κύπρου, ἐν ἑκ Συρίας καὶ ἐν ἑκ Δαμασκοῦ, ἦτοι ἐκ χωρῶν, ἐν αἷς ἐκράτει ἡ λατρεία τῆς Βαλαὰτ ἢ ἐγγὺς αὐτῶν. Ἄν ἡ γνώμη τῆς Harrison περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς Βλαύτης ἐκ τῆς Βαλαὰτ εἶνε ἀληθής, δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ θεὰ ἐν τῇ παλαιᾷ κοιτίδι τῆς λατρείας αὐτῆς εἰκονίζετο ὡς δεικνύουσι τὰ ἀγάλματα ταῦτα, ἀλλ' ὅτι ἡ λατρεία τῆς θεᾶς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων μεταμόρφωσιν αὐτῆς εἰς Βλαύτην — ἂν ὑπ' αὐτῶν πρώτων ἐγένετο ἢ μεταμόρφωσις αὕτη — διεδόθη καὶ ἔξω τῶν Ἀθηναίων, ἐπανῆλθε δὲ παλιρροϊκῶς καὶ εἰς τὴν Συρίαν ἐν τῇ νέᾳ μορφῇ. Τοῦτο δὲ δεικνύει, ὅτι ἡ Ἀθηναϊκὴ μεταμόρφωσις ἦτο ἰσχυροτέρα τῆς ὑπὸ τοῦ Λυδοῦ μαρτυρουμένης· θὰ ἤμην μάλιστα διατεθειμένος νὰ ἀμφισβητήσω ταύτην, ἂν ὁ Λυδὸς δὲν ἐνίσχυεν αὐτὴν διὰ τῆς πρὸς τὰ βλαττία παραβολῆς. Γνωστὸν δὲ εἶνε καὶ τὸ πῆλινον σύμπλεγμα Ἀφροδίτης καὶ

ἔρωτος τῆς συλλογῆς τοῦ Μισθοῦ ἐκ Μυρίνης (νῦν ἐν τῷ Ἐθν. Μουσεῖῳ Ἀθηνῶν), καθ' ὃ ἡ Ἀφροδίτη δέρει τὸν Ἔρωτα τῷ σανδαλίῳ (*Rev. Arch.* 1903, I, 205 ἔξ.) ἦτοι τῇ βλαύτῃ, ὥστε νὰ φαίνηται, ὅτι τὸ καλλιτεχνικὸν θέμα τοῦ συμπλέγματος ἔχει βάσιν τὴν Ἀθηναϊκὴν μεταμόρφωσιν τῆς θεᾶς, καίπερ ἐν Μυρίνῃ, πλησίον δηλ. τῆς πατρίδος τοῦ Λυδοῦ καὶ τοῦ Φλέγοντος ποιηθέν.

Πλὴν τῶν ἄνω παραστάσεων ἔχομεν νῦν καὶ τὸ ἐκ Δήλου ὠραῖον μαρμάρινον σύμπλεγμα Ἀφροδίτης, Πανὸς καὶ Ἔρωτος (*BCH* 1901, πίν. 13-16 νῦν ἐν τῷ Ἐθν. Μουσεῖῳ Ἀθηνῶν), ἔνθα ἡ Ἀφροδίτη παίει τῇ βλαύτῃ τὸν ἀθάδην Πᾶνα. Τὸ ἔργον τοῦτο εὐρέθη ἐν τῇ λέσχῃ τῶν ἐκ Βηρυτοῦ Ποσειδωνιαστῶν ἐμπόρων, ἦτοι ἀνθρώπων καταγομένων ἐκ τοῦ τόπου τῆς λατρείας τῆς Βαλαάτ, ἔνθα ἦτο γνωστὸν λοιπόν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ Βλαύτη ἦτο ἡ θεὰ αὐτῶν ἢ ἐπιχώριος.

Ἄλλὰ καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ἔχομεν χαλκοῦν ἀγαλμάτιον τῆς Ἀφροδίτης κρατούσης τὴν βλαύτην (ᾄρα Μαρινᾶτον ἐν *Αρχ. Δελτ.* 1923 σελ. 175 ἔξ. νῦν ἀπόκειται ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ἐθν. Μουσεῖῳ) εὐρέθη δὲ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν κλιτὴν τῆς Ἀκροπόλεως· ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον οὐδὲν ἱερὸν τῆς Ἀφροδίτης ὑπῆρχε ποτε, αὐτὸ δὲ τὸ ἀγαλμάτιον εἶνε μικρὸν καὶ εὐμετακόμιστον, φέρει δ' ἐν τῇ δεξιᾷ τὴν βλαύτην, ὡς θάνεμένομεν νὰ εἰκονίζεται ἢ ὑπὸ τὰ Προπύλαια λατρευομένη Βλαύτη, πιστεύω ἐγὼ σφόδρα, ὅτι τὸ ἀγαλμάτιον ἀνῆκέ ποτε εἰς τὸ τέμενος αὐτῆς καὶ παρέχει ἡμῖν τὸν τύπον τῶν ἀγαλμάτων αὐτῆς ἢ τοῦλάχιστον βεβαιοῖ, ὅτι ἡ βλαύτη ὡς σύμβολον ἀνῆκε τῇ θεᾷ οὐχὶ δὲ τῷ παρὰ τὸ τέμενος αὐτῆς λατρευομένῳ ἥρωϊ. Τοιοῦτον δὲ πόρισμα ἐνισχύει καὶ τὰ ῥηθέντα ἀνωτέρω, ὅτι τὸ ἀνάθημα τοῦ Σίλωνος ἀνετέθη οὐχὶ τῷ ἥρωϊ «ἐπὶ Βλαύτῃ» ἀλλ' αὐτῇ ταύτῃ τῇ Βλαύτῃ.

Τὸ ἀγαλμάτιον τοῦτο πιθανῶς ἀνῆκεν εἰς σύμπλεγμα ὁμοιον πρὸς τὸ τῆς Δήλου κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Μαρινάτου ἀλλὰ καὶ οὕτω πάλιν δηλοῖ τὴν αὐτὴν θεάν, ἧς σύμβολον τὸ σανδάλιον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν καὶ τῆς στήλης τοῦ Σίλωνος.

Αἱ σκέψεις αὗται ἄγουσι καὶ πρὸς ἄλλο τι: ὅτι δηλ. **κατ' ἀρχὴν** δὲν δύναται τις νὰ ἰσχυρίζηται, ὅτι πάντα τὰ ἀγάλματα τῆς Ἀφροδίτης τὰ φέροντα τὴν βλαύτην ἐν τῇ χειρὶ ἀνῆκον εἰς συμπλέγματα, οὔτε ὅτι ἡ θεὰ μετὰ τοῦ σανδαλίου ἐν τῇ χειρὶ μόνον βραδύτερον καὶ δὴ ἀποσπασθεῖσα τοῦ συμπλέγματος εἰκονίσθη οὕτω, οὔτε ὅτι μόνον ἡ ῥωπογραφία ἐχρησιμοποίησε τοιοῦτον θέμα, οὔτε ὅτι τοιαύτης συνθέτου φύσεως θεότης δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κρύψη ἢ νὰ συμβολίσῃ διὰ τοῦ συμβόλου αὐτῆς ἰδιότητά τινα, ὑφ' ἣν νὰ ἐλάτρευον καὶ ὑφ' ἣν νὰ ἐπεκαλοῦντο αὐτὴν οἱ ἄνθρωποι πρὸς βοήθειαν.

Ἀναμφιβόλως εἰς τὸ σύμπλεγμα τῆς Δήλου καὶ τὸ χαλκοῦν ἀγαλμάτιον τῶν Ἀθηνῶν ἡ θεὰ ἀμύνεται ὑπὲρ ἑαυτῆς. Εἰς τὸ πῆλινον σύμπλεγμα τῆς Μυρίνης

τιμωρεί τὸν Ἔρωτα ἀλλ' εἰς τὰ ἀγαλμάτια τῆς σελ. 364 τοῦ Reinosch *Reperit. de la stat.* τόμ. II οὔτε ὑπὲρ ἑαυτῆς ἀμύνεται οὔτε πρὸς ἄμεσον ἐχθρὸν ἀποβλέπει οὔτε ἐκ συμπλέγματος φαίνεται καταγομένη, ὅσον ἐπιτρέπεται νὰ κρίνω.

Εἶνε πιθανόν, ὅτι πάντα τὰ ἀγαλμάτια ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἐλληνιστικούς ἢ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους — δὲν ἐξήτασα αὐτὰ πρὸς τοῦτο — ὅτε τὰ παιγνιώδη ῥωπογραφήματα καὶ ἐν τῇ γλυπτικῇ ἦσαν συνήθη. Ἡ ἐμφάνισις ὅμως τῆς θεᾶς δὲν ἐμβάλλει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι οἱ τεχνῖται ἔπαιζον εἰκονίζοντες ἀρχικῶς αὐτὴν οὕτω. Ἡ παράστασις τῆς θεᾶς εἶνε σοβαρά· ἴσταται μόνη κρατοῦσα τὴν βλαύτην ἀπειλητικῶς ὑψωμένην, ὡς θὰ ἴστατο ὁ Ζεὺς κρατῶν τὸν κεραυνὸν καὶ ἀπειλῶν. Ἡ δ' ἐμφάνισις τῆς βλαύτης ὡς συμβόλου τῆς θεᾶς ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Σίλωνος ἤδη τὸν δ' αἰῶνα π. Χ., ἄγει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τὰ πρότυπα τῶν ἀγαλμάτων τούτων θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνέλθωσι τοῦλάχιστον εἰς τὸν αἰῶνα τοῦτον, χωρὶς νὰ ἀποκλείηται καὶ παλαιότερα ἐμφάνισις τῆς βλαύτης ὡς συμβόλου τῆς θεᾶς Ἀφροδίτης. Ἐπίστευον δ' οἱ παλαιοὶ βεβαίως εἰς τὴν θεϊαν δύναμιν τῆς βλαύτης τῆς θεᾶς.

4. Η ΒΛΑΥΤΗ ΕΝ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Τίς ὅμως ἡ σημασία τῆς θεᾶς τοιοῦτον σύμβολον ἐχούσης; τί ἐπίστευον οἱ ἄνθρωποι περὶ τῆς Ἀφροδίτης ταύτης;

Ἀνωτέρω εἶδομεν, ὅτι ἦτο αἴτιη συγγενῆς πρὸς τε τὴν Γῆν τὴν Κουροτρόφον καὶ πρὸς τὴν Δήμητρα. Τὸ πόρισμα δὲ τοῦτο συνήχθη ἐκ τῶν ἀναθηματικῶν ἐπιγραφῶν τῶν εὑρεθεισῶν ὑπὸ τὸν πύργον τῆς Νίκης καὶ σχετιζομένων πρὸς τὴν Ἀφροδίτην. Ἄν ὅμως προσέξωμεν περισσότερον, δυνάμεθα, νομίζω, νὰ ἀρυσθῶμεν ἐκ τῶν αὐτῶν ἐπιγραφῶν πλείονα διδάγματα.

Ἡ παλαιοτάτη τῶν ἐπιγραφῶν (ἄνω σελ. 75₂) ἡ συνοδεύσασα τὴν ἀπαρχὴν τοῦ . . . δώρου ἐκ τῶν δώρων, ἅτινα ἡ θεὰ ἔδωκεν αὐτῶ, ὡς κυρία αὐτῶν, πότνια, ἐπικαλεῖται εἶτα αὐτήν, ἵνα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δώσῃ αὐτῶ ἀφθονίαν. Ἐπειτα δὲ ἐπακολουθοῦσι λόγοι ὅλως ἀλλότριοι πρὸς πᾶσαν διὰ τῶν προηγουμένων δηλουμένην ιδιότητα τῆς θεᾶς: «χοί τε λέγ[ο]σι λόγος ἀδίκ[ο]ς, ψεύδας κα[ί] (;) . . .»¹. Διὰ τούτων φέρεται ὁ λόγος εἰς κοινωνικὰ ζητήματα, εἰς ἰδιωτικὰς σχέσεις, εἰς τὸν οἰκογενειακὸν βίον. Προφανῶς ἐπικαλεῖται ὁ . . . δωρος τὴν θεὰν κατὰ τῶν ἀδίκων διαδόσεων, τῶν διαβολῶν καὶ τῶν ψευδῶν ἤτοι συκοφαντιῶν, αἵτινες ταράττουσι τὰς κοινωνικὰς, τὰς οἰκογενειακὰς καὶ τὰς συζυγικὰς σχέσεις. Τούτους παραδίδει εἰς τὴν τιμωρίαν τῆς θεᾶς, εἰς τούτους ἡ θεὰ δὲν θὰ δίδῃ ἀφθονίαν

¹ Μεταγραπτέον: «λόγους ἀδίκους, ψεύδας καί . . .». Τὸ ψεύδας ὑπολαμβάνω ὡς αἰτιατικὴν πληθυντικὴν τοῦ δυνατοῦ οὐσιαστικοῦ «ἡ ψεύδη» — τὸ ψεύδος — πρβλ. ἡ πάθη — τὸ πάθος, ἡ βλάβη — τὸ βλάβος, ἡ σύλη — τὸ σύλον, ἡ λήθη — τὸ λάθος, ἡ πλήθη — τὸ πληθος, ἡ λήχη — τὸ λάχος κλ. Ἄλλ' ὅρα καὶ Herwerden *Lex. suppl.* λ. ψευδάς.

ἀγαθῶν. Διὰ τὸ νὰ ἔχη ὁμοῦς σύμβολον τῶν τιμωριῶν ἢ θεᾶ τὴν βλαύτην, εἶνε πιθανόν, ὅτι ἡ δικαιοδοσία αὐτῆς δὲν ἐξετείνεται εὐρέως ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ περιορίζετο ἐντὸς τοῦ οἴκου, ἔνθα εἶνε πρόχειρον τὸ γυναικεῖον τοῦτο ὄπλον. Τὸ ἐπίθετον δὲ Βλαύτη εὐρέθῃ πρόσφορον καὶ ἐκρατήθη ὡς ἐπίκλησις τῆς θεᾶς, μόνον διότι ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὴν τοιαύτην ἄρμοδιότητα αὐτῆς. Ὅχι λοιπὸν τόσον τὰς κοινωνικὰς, ὅσον τὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις ἐπροστάτευεν ἡ θεᾶ, καὶ ἐκ τούτων πάλιν κυρίως τὰς συζυγικὰς. Διὰ τὸ νὰ προσαρμόσωμεν δὲ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν, πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ συζυγικὸς βίος τοῦ . . . δώρου εἶχε ταραχθῆ ἔνεκα διαβολῶν εἴτε κατὰ τῆς συζύγου του, εἴτε κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου· τῶν διαβολῶν δὲ τὸ ἀσύστατον διέγνωσε καὶ καταρᾶται τοὺς διαβολεῖς καὶ συκοφάντας. Ἐχομεν λοιπὸν οὕτω **παράδειγμα ἀνδρὸς** ἐπικαλουμένου τὴν θεᾶν ὑπὲρ τῆς συζυγικῆς αὐτοῦ ἡσυχίας.

Ἡ ἄλλη ἐπιγραφὴ (ἄνω σελ. 75₃) δεικνύει **παράδειγμα γυναικὸς** ἐπικαλουμένης τὴν ἐπέμβασιν τῆς θεᾶς ὑπὲρ τῆς συζυγικῆς ἁρμονίας ἢ πρὸς τιμωρίαν τοῦ ἀνατροπέως αὐτῆς. Τρεῖς εἶνε κυρίως οἱ δωρούμενοι εἰς τὴν «μεγάλῃν σεμνὴν» θεᾶν τὰς εἰκόνας αὐτῶν. Εἶνε ὁ Ἀρχίνος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλυπήτου, ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἱέρεια οὖσα τῆς [Ἀφροδίτης]. Ἀλλὰ διατί δὲν ἐμφανίζεται καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Ἀρχίνου Ἀλύπητος, διατί δὲν ἀναθέτει καὶ αὐτὸς εἰκόνα αὐτοῦ; πρὸ παντὸς διατί ἡ μήτηρ τοῦ Ἀρχίνου, ἀφ' οὗ ἐδήλωσε τίνος ἦτο θυγάτηρ, δὲν ἐδήλωσε τίνος ἦτο σύζυγος, ἀλλὰ ἀποφεύγουσα νὰ παραθέσῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς παρὰ τὸ ἴδιον ἑαυτῆς, ἐδήλωσεν ὅπως ἀήθως, ὅτι ἦτο μήτηρ τοῦ Ἀρχίνου; Ὑποπεύω, ὅτι ἡ συνοίκισις τοῦ Ἀλυπήτου καὶ τῆς συζύγου του εἶχε παύσει, τῆς γυναικὸς ἢ ἀπολιπούσης τὸν ἄνδρα ἢ ἀποπεμφθείσης ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ υἱὸς παρέμεινε μετὰ τῆς μητρὸς ἄλλως τε καὶ πλουσίας, ὡς φαίνεται, οὖσης. Μήτηρ δὲ καὶ υἱὸς μετὰ τῆς Μενεκρατείας, δι' ἧς, ἱερείας οὖσης, εἶχον ἐξαιρετικὸν σύνδεσμον μετὰ τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης, ποιοῦνται τὸ εἰρημένον ἀνάθημα ὅπως τύχῃσι τῆς προστασίας αὐτῆς ἢ ὅπως αὕτη τιμωρήσῃ τὸν καταλύσαντα τὸν νόμιμον γάμον, ὅτε ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἦτο ἤδη ἐνήλιξ, ὥστε ὡς κύριος νὰ ἐμφανίζηται πρὸ τῆς μητρὸς ἐν τῇ ἐπιγραφῇ.

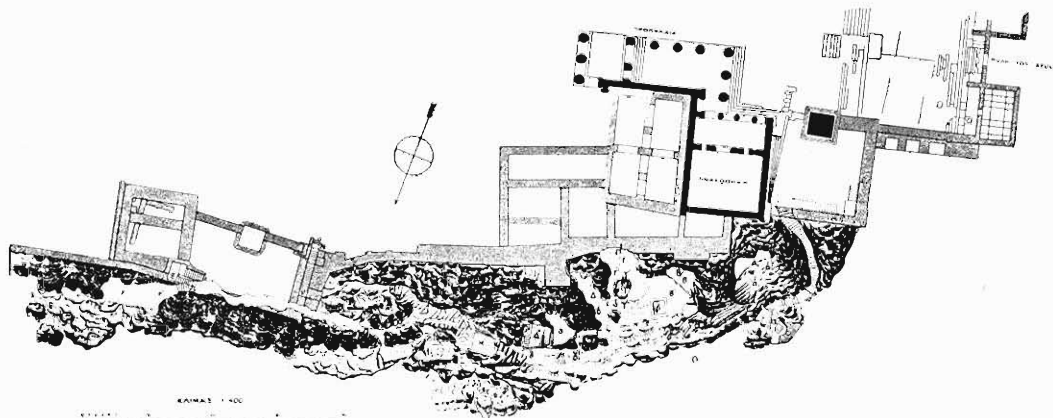
Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ ὕπογραφῶν, τὰ ἀγαλμάτια τῆς θεᾶς μετὰ τῆς βλαύτης δὲν εἶνε ἔργα γενε, ἀλλὰ καθαραὶ λατρευτικαὶ παραστάσεις. Μόνον δὲ διότι ἐν τῷ βίῳ τὸ βλαυτοῦν δὲν ἦτο ἄγνωστον ὡς οὐδ' ἡ βλαυτοκρατία καὶ ἡ γυναικοκρατία, εἶνε δυνατὸς μὲν καὶ νῦν καὶ πάλαι ἀλλ' ἥκιστα, νομίζω νῦν, πιστευτὸς ὁ λόγος περὶ ἀστείας ἐμφανίσεως τῆς θεᾶς σανδαλοκρατούσης (πρὸβλ. Wolters ἐν *Athen. Mitt.* Κεραμόπουλλον ἐν *Ἡμερολ. τῆς μεγ. Ἑλλ.* 1924 σελ. 71 ἐξ.) ἐν τόσῳ μάλιστα πλήθει γλυπτικῶν ἔργων. Ὡς σύνολον ταῦτα ἐξημενεύουσιν ἡμῖν ἓνα νέον τύπον τῆς θεᾶς.

Συμπέρασμα ἐκ τῶν ἀνωτέρω περὶ Βλαύτης καὶ περὶ ἥρωος «ἐπὶ Βλαύτη» εἶνε, ὅτι ὁ ἀνώνυμος «ἥρωος ἐπὶ Βλαύτη» ὁ λατρευόμενος ὑπὸ τὸν ναὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης ἐταυτίσθη ἔπειτα πρὸς τὸν *Αἰγέα*, ἐξ οὗ, αὐτοκτονήσαντος, ὠνομάσθη δῆθεν τὸ *Αἰγαῖον*. Ἡ πρώτη ὀνομασία ἐδόθη αὐτῷ ἐκ τῆς γειτονίας τοῦ ἠρώου πρὸς τὸ ἱερὸν τῆς Πανδήμου Ἀφροδίτης, τῆς ἐπιλεγομένης Βλαύτης, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο ἀφιερωμένον καὶ τὸ ἀνάθημα τοῦ Σίλωνος. Ταύτης σύμβολον ἦτο τὸ σανδάλιον (ἦτοι ἡ βλαύτη), ἐπομένως δὲ τὰ ἀγάλματα Ἀφροδίτης τὰ εἰκονίζοντα αὐτὴν κρατοῦσαν σανδάλιον ἢ ἀπειλοῦσαν ἢ δέρουσαν διὰ σανδαλίου δηλοῦσιν αὐτὴν ὡς Βλαύτην. Ἐν τῇ θρησκείᾳ ἡ Ἀφροδίτη αὕτη ἐμφανίζεται καὶ ὡς προστάτις τῆς συζυγικῆς ἢ οἰκογενειακῆς ἁρμονίας. Ἔχομεν ἐν παράδειγμα ἀνδρὸς καὶ ἐν γυναικὸς ἀπευθυνομένων πρὸς αὐτὴν ὡς τοιαύτην.

Β. ΥΠΟ ΜΑΚΡΑΙΣ

1. ΤΟ ΟΛΥΜΠΙΕΙΟΝ ΚΑΙ Η ΕΣΧΑΡΑ ΤΟΥ ΑΣΤΡΑΠΑΙΟΥ ΔΙΟΣ

Ὁ Καββαδίας ἀνασκάψας ὑπὸ τοὺς πρὸς Β τῶν Προπυλαίων ἔξω τοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως βράχους, οἵτινες ἐκαλοῦντο Μακραι ἢ Ἄκραι (δηλ. πέτραι)

Εἰκ. 1. Ὑπὸ τὰ Προπύλαια πρὸς Β. τὰ ὑπὸ Μακραις πέτραις σπήλαια Α, Β, Γ, Δ.

καθώρισε τέσσαρα σπήλαια (Ἀρχ. Ἐφημ. 1897 σελ. 1 ἐξ. πίν. 1-4), ὧν τὸ ἓν (Α ἐν τῷ πίν. 1 = εἰκ. 1 ἐνθάδε) ἀνοιγόμενον εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ βράχου ἦτοι ἐστραμμένον πρὸς δυσμὰς καὶ ἀβαθές, τὸ δὲ ἕτερα τρία Β, Γ, Δ, ἐν σειρᾷ πρὸς ἀνατολὰς ἀναπτυσσόμενα, βλέπουσι πρὸς βορρᾶν. Ἐκ τούτων μόνον τὸ Δ τὸ συνθετώτερον καὶ σηραγγῶδες ἦτο ἄγνωστον εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν, ὅτε κεκαλυμμένον ὑπὸ χωμάτων. Περὶ τοῦ σπηλαίου Α οὐδένα συγκεκριμένον λόγον ποιεῖται, ἴσως διότι οὐδεμίαν λατρευτικὴν χρῆσιν αὐτοῦ ἀναγνωρίζει. Τοῦτο δὲ πιστεύω

καὶ ἐγώ, διότι αἱ ὑποκείμεναι τοῦ σπηλαίου «βαθμίδες» (Καββαδίας σελ. 26· «Steps leading to this cave» D'Ooge, *The Acropolis of Athens* σελ. 6-7), ἐκτεινόμεναι καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς προσόψεως αὐτοῦ, δὲν εἶνε κατὰ τὴν γνώμην μου βαθμίδες ἀλλὰ λείψανον λατομίας μαρτυρούσης ὅπως ἀντιθέτως, ὅτι ἀληθῶς τὸ σπήλαιον οὐδεμίαν σημασίαν καὶ χρῆσιν λατρευτικὴν εἶχεν.

Τὸ ἕτερον (B ἐν τῷ πίν. 1 τοῦ Καββαδίου καὶ εἰκόνι 1), τὸ δυτικώτατον τῆς βορείας πλευρᾶς, ἐβεβαιώθη, ὅτι εἶνε τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ ὑπὸ Μακραις ἢ Ὑπακραιῶν· ἐπειδὴ εὐρέθησαν ἔμπροσθεν πολλαὶ πλάκες μαρμαρίναι ἀνατεθειμέναι ὑπὸ τῶν εὐόρκως ἀρχάντων ἐν τοῖς ἐννέα ἄρχουσι. Τῶν παλαιῶν πλακῶν τούτων αἱ κοῖται σφύζονται λαξευταὶ εἰς τὴν ὄψιν τοῦ σπηλαίου.

Τὸ τρίτον σπήλαιον ἦτοι τὸ ἀμέσως ἐπόμενον πρὸς ἀνατολὰς (Γ ἐν τῇ εἰκόνι 1) κρίνει ὁ Καββαδίας (σελ. 7) ὡς «οὐδὲν παρέχον τὸ ἀξιωματικόν». Ἄλλ' ἐν σελ. 19 ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος, ὀρμηθεῖσα ἐκ τοῦ ἀνατολικωτάτου τῶν τεσσάρων σπηλαίων, τοῦ σηραγγώδους (ΔΔ'Δ' ἐν τῇ εἰκόνι) «ἐξετάθη καθ' ἅπαντα τὸν χώρον τῶν Μακρῶν, δηλ. καὶ κατὰ τὰ σπήλαια B καὶ Γ καὶ τὸν πρὸ τούτων χώρον, ὅστις οὕτω μετεβλήθη εἰς ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος» (οὕτω καὶ παρὰ Jahn - Michaelis, *Arx Athen.* πίν. XVII). Ἐπειδὴ δὲ ἀμέσως κατωτέρω ὀρθῶς ἀποφαίνεται, ὅτι τὸ σπήλαιον ΔΔ'Δ' παρεχωρήθη μετὰ τὰ Περσικὰ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Πανός, θὰ ἀνέμενέ τις, ὅτι τὸ σπήλαιον Γ παρέμεινεν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος. Καὶ ὅμως αἱ ἀναθηματικαὶ πλάκες περιορίζονται μόνον εἰς τὸ γειτονικὸν πρὸς δυσμὰς σπήλαιον B, ἐπιμελῶς δ' ἀποφεύγεται ἡ ἐξάπλωσις αὐτῶν εἰς τὸ Γ, ἀκόμη καὶ ὁσάκις δὲν εἶχον διαθέσιμον ἐπιφάνειαν ἐν τῷ B· ἔχομεν τοῦλάχιστον κοίτην ἀναθήματος, οὐ «καταπεσόντος ἢ ἐκβληθέντος» (Καββ. σελ. 14), ἐχαράχθη ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τοῦ ἄρχοντος Ἐρεννίου Δεξίππου ἐπ' αὐτοῦ τοῦ βράχου. Εἶνε περιττὸν νὰ ἐξάρω, ὅτι ἄνδρες ὡς ὁ Δεξίππος καὶ οἰοσδήποτε ἄλλος τῶν κατὰ καιροὺς ἐννέα ἀρχόντων δὲν ἦσαν τόσοσιν πτωχοί, ὥστε νὰ φειδωλεύωνται κατὰ τὴν ἀνάθεσιν τῶν καὶ ἄλλως οὐχὶ δαπανηρῶν ἀλλὰ πάντως δοξομανῶν τούτων ἀναθηματικῶν πλακῶν ἢ ἐπιγραφῶν. Ὁ σεβασμὸς οὗτος τῶν ἐπιφανειῶν τοῦ σπηλαίου Γ, ὅπερ γείτον ὄν τοῦ B καὶ εὐκόλως δυνάμενον νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἀνήκεν ἀρχῆθεν εἰς αὐτόν, ἀλλ' ὅμως δὲν περιήλθεν, ἔχει ἀνάγκην ἐρμηνείας καὶ δικαιολογίας.

Πρὸ τοῦ σπηλαίου B, τοῦ καθιερωμένου εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, εὔρεν ὁ Καββαδίας τετράγωνον λάξευμα μήκ. 2.45, πλάτ. 2.00 καὶ βάθ. 0.10-0.05. Παραλαμβάνω τοὺς ἀριθμοὺς τούτους παρὰ τοῦ Καββαδίου, ἐπειδὴ ἀνασκάψας κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούνιον (1928) τὸ λάξευμα εὔρεν τὸν σαθρὸν βράχον βεβλαμμένον. Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς μου ἤθελον νὰ βεβαιωθῶ, ἂν ἀκριβῶς ἐχάραξεν ὁ σχεδιαστὴς τοῦ πίν. 1 τοῦ Καββαδίου τὸ λάξευμα ὡς σχηματίζον περὶ τὸ βαθύτερον μικρότε-

ρον τετράγωνον ἀβαθεστέραν κανονικὴν ὤαν. Ὁ Καββαδίας δέχεται τὸ λάξευμα ὡς κοίτην τῶν, πελεκητῶν βεβαίως, λίθων βωμοῦ· τοῦτο δὲ πιστεύω καὶ ἐγώ.

Ἄλλ' ἐν τῷ δέχομαι, ὅτι τὸ λάξευμα εἶνε κοίτη βωμοῦ, ἀποκρούω ὅμως τὴν γνώμην τοῦ Καββαδίου, ὅτι ὁ βωμὸς ἀνήκει εἰς τὸν Πᾶνα. Ὁ Καββαδίας ὠρμήθη ἐκ τῶν λόγων τοῦ Εὐριπίδου ἐν Ἰωνί 936 «Κρ. ἄκουε τοίνυν· οἶσθα Κεκροσίας πέτρας πρόσβορον ἄντρον, ἧς Μακρὰς κεκλήσκομεν; Πρ. Οἶδ', ἔνθα Πανὸς ἄδυτα καὶ βωμοὶ πέλας». Κατὰ τὴν γνώμην μου ὅμως οἱ λόγοι οὗτοι εἶνε ξένοι πρὸς τὸ εἰρημένον λάξευμα· πρῶτον διότι τοῦτο εὔρηται πρὸ τοῦ ἄντρου τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ δεύτερον διότι πιθανῶς ὁ βωμὸς τοῦ Πανὸς δὲν θὰ ἦτο ἔντεχνον κατασκευάσμα, ἀλλ' αὐτοσχεδιόν τι, οἷοι οἱ ὑπὸ ποιμένων «χερμάσι τετυγμένοι» καὶ οἱ εἰκονιζόμενοι εἰς ἀττικά ἢ κατὰ πρότυπα ἀττικά ποιηθέντα ἀνάγλυφα τῶν Νυμφῶν ὀρχουμένων πρὸ τοῦ σπηλαίου τοῦ Πανὸς (πρβλ. Jahn - Michaelis ἔ. ἄ. σελ. 82). Ἐν τῷ στίχῳ 938 τοῦ Εὐριπίδου οἱ **βωμοὶ** βωμὸς δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ νοηθῶσιν ὅλοι ὡς ἀνήκοντες εἰς τὸν Πᾶνα, νομίζω. Ὁ κρινόμενος βωμὸς λοιπὸν ἀνήκει, πιστεύω, εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, θὰ ἐπανέλθω δὲ κατωτέρω εἰς τὸν περὶ τούτου λόγον.

Ἄλλὰ καὶ πρὸ τοῦ σπηλαίου Γ ὀλίγῳ ὑψηλότερον τῆς εισόδου τοῦ Δ εὔρεν ὁ Καββαδίας (σελ. 15) «ἀκανόνιστον περιφερικὸν ἐν τῷ βράχῳ ὄρυγμα ἢ χάσμα (εἰκ. 1 γ) διαμέτρου 2.00 καὶ βάθους 1.90 - 2.65 περίπου, οὗ τομὴν ἴδε ἐν πίνακι 1, γ' - γ'». Ἐκ τῆς ἐκθέσεως τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Καββαδίου δὲν μανθάνομεν σαφῶς, ἂν τὸ χάσμα εἶνε τεχνητὸν ἢ φυσικὸν καὶ ἂν τὰ πληροῦντα αὐτὸ χώματα ἦσαν κοσμογονικὰ ἢ ἄλλα, τεθέντα ὑπ' ἀνθρώπων, καὶ κατὰ τίνα χρόνον. Ἄλλ' ἀνασκάψας τὸ χάσμα ἐπέισθην, ὅτι ἡ περιφέρεια αὐτοῦ δὲν εἶνε φυσικὴ ἀλλὰ τεχνητή, ὥστε τὰ ἐν αὐτῷ χώματα μόνον κοσμογονικὰ δὲν ἦσαν.

Τὸ ὄρυγμα δὲν ἀνήκει οὔτε εἰς τὸ ἄντρον τοῦ Πανός, ἀφ' οὗ πρὸς οὐδεμίαν εἴσοδον αὐτοῦ ἔχει ἄμεσον σχέσιν, κείμενον ὑψηλότερον, οὔτε εἰς τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀφ' οὗτινος χωρίζεται καὶ δι' ὄχθης βράχου. Ἀνήκει εἰς τὸ ἄντρον Γ.

Τούτου ὅμως οὕτως ἔχοντος, γίνεται δῆλον, ὅτι τὸ σπήλαιον Γ, πρὸ τοῦ ὁποίου κατεσκευάσθη τὸ τεχνητὸν τοῦτο ὄρυγμα, δὲν στερεῖται σημασίας καὶ δὴ καὶ λατρευτικῆς ἱερότητος, ἀσκέτου πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, οὗ τὰ ἀναθήματα, ὡς εἴπομεν ἐπιμελῶς ἀποφεύγουσι νὰ ἐκταθῶσιν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν τοιχωμάτων τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος σπηλαίου Γ. Ἦτο δὲ τὸ σπήλαιον τοῦτο ἄλλοτε πετρηρεφέρεστον ἢ νῦν, διότι τὸ τεῖχος τῆς Ἀκροπόλεως φθάνει μέχρι τοῦ χείλους τῆς ὄρυφης τοῦ σπηλαίου, ὅπερ δὲν θὰ συνέβαινεν, ὅχι μόνον διότι δὲν ὄθει πρὸς τοῦτο οὐδεμία βία, ἢ διότι θὰ ἦτο φανερὰ ἡ ἐπισφαλῆς αὕτη θεμελίωσις, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ κτίσται δυσχερῶς θὰ εἰργάζοντο, ἂν δὲν εἶχον ποῦ νὰ πατῶσι. Ἐρωτᾶται νῦν τίς εἶνε ἡ σημασία, ἡ ἱερότης, ὁ προορισμὸς καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ἄντρου Γ καὶ ἐπομένως καὶ τοῦ στρογγύλου ὄρυγματος γ.

Ὁ Στράβων, 9,404 λέγει «τοῦ Ἄρματος τοῦ κατὰ τὴν Ἀττικὴν, ὃ ἐστὶ περὶ Φυλὴν . . . ἐντεῦθεν δὲ ἡ παροιμία . . . «ὀπόταν δι' Ἄρματος ἀστράφη» ἀστραπὴν τινα σημειουμένων τῶν καλουμένων πυθαϊστῶν, βλεπόντων ὡς ἐπὶ τὸ Ἄρμα καὶ τότε πεμπόντων τὴν θυσίαν εἰς Δελφοὺς . . . ἐτήρουν δ' ἐπὶ τρεῖς μῆνας, καθ' ἕκαστον μῆνα ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ νύκτας, ἀπὸ τῆς ἐσχάρας τοῦ Ἀστραπαίου Διός· ἐστὶ δ' αὕτη ἐν τῷ τείχει μεταξὺ τοῦ Πυθίου καὶ τοῦ Ὀλυμπίου».

Τὸ περιφερικὸν λοιπὸν κατάγειον ὄρυγμα, τεχνητὸν ὄν οἷον εἶνε, οὐδαμῶς ἄλλως δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ἢ ὡς ἡ ἐσχάρα. Ἄν τῷ Διὶ προσῆκε βωμὸς μᾶλλον ἢ ἐσχάρα, δὲν θὰ συζητηθῆ ἐνταῦθα, ἀφ' οὗ ὁ Στράβων λέγει ἐσχάραν (πρὸβλ. Pauly-Wissowa RE ἄρθρ. *Altar* σελ. 1664 ἐξ. 1667). Θὰ εἶπω μόνον, ὅτι, ὅταν λέγωμεν ἐσχάρα, δὲν πρέπει νὰ συγγέωμεν αὐτὴν πρὸς τὸν βόθρον, διότι ἡ λέξις ἐσχάρα ζῆ καὶ σήμερον καὶ δηλοῖ τὸ μαγειρικὸν σκεῦος τὸ τιθέμενον ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἵνα ἐπ' αὐτοῦ ὀπτηθῶσι κατὰ τὸν πρωτόγονον τρόπον κρέατα. Λέγεται δὲ ἐσχάρα καὶ τὸ σκεῦος, ἐφ' οὗ ἀνάπτει τις πυρᾶν. Δὲν ἦτο δὲ δύσκολον νὰ τοποθετηθῆ τοιαύτη ἐσχάρα ἐπὶ τοῦ ὄρυγματος, ὅπερ εἶνε βόθρος. Ἀλλὰ τότε τὸ σπήλαιον Γ εἶνε ἱερὸν τῷ Διὶ, εἶνε τὸ Ὀλυμπιεῖον, ὃ δὲ Στράβων τοποθετῶν τὴν ἐσχάραν, περὶ ἧς ζητεῖ νὰ ἀκριβολογήσῃ, μεταξὺ τοῦ Πυθίου καὶ τοῦ Ὀλυμπίου, δὲν ἀπομακρύνεται τῆς τοπογραφικῆς ἀληθείας, εἰ καὶ ἐμνημόνευσε, νομίζω, τοῦ Πυθίου ὡς γνωστοτέρου, ἵνα φωτίσῃ κάλλιον τὸν ἀναγνώστην, ἀφ' οὗ μάλιστα πρόκειται περὶ πυθαϊστῶν.

Τοιαύτη ἐκδοχὴ εὐρίσκει στήριγμα παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ II, 15: «τὰ γὰρ ἱερὰ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀκροπόλει καὶ ἄλλων θεῶν ἐστὶ, καὶ τὰ ἔξω πρὸς τοῦτο τὸ μέρος τῆς πόλεως μᾶλλον ἴδρυται, τό τε τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου καὶ τὸ Πύθιον καὶ τὸ τῆς Γῆς καὶ τὸ ἐν Λίμναις Διονύσου . . .». Ὁ Dörpfeld (*Athen. Mitt.* 1895 κ. ἀ.) ἀπέδειξεν, ὅτι τὰ ἱερὰ ταῦτα πρέπει νὰ ζητηθῶσιν ἐγγὺς τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ἐταύτισε τὸ Πύθιον πρὸς τὸ ἱερὸν ἄντρον τοῦ Ὑπακρᾶίου Ἀπόλλωνος. Τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ Ὀλυμπιεῖου πλησίον τοῦ Πυθίου δὲν ἠδυνήθη νὰ καθορίσῃ. Ἄλλ' ἂν τὸ σπήλαιον Α δὲν εἶχεν ὄντως ἱερότητά τινα, ἢ δ' ἐρμηνεία τοῦ Θουκυδίδου ὑπὸ τοῦ Dörpfeld εἶνε ὀρθή, ὡς δέχομαι, καὶ τὸ κῦρος τοῦ Θουκυδίδου εἶνε ἰσχυρὸν, ὥστε νὰ νικᾷ τὸν μικρὸν ἐνδοιασμόν, ὃν γεννᾷ ἐκεῖνο τὸ «ὡς ἐπὶ τὸ Ἄρμα» τοῦ Στράβωνος, ἂν τὸ σπήλαιον Β εἶνε τὸ Πύθιον, τότε τὸ Ὀλυμπιεῖον οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ εἶνε ἢ τὸ σπήλαιον Γ, τὸ δὲ πρὸ αὐτοῦ ὄρυγμα εἶνε ἢ ἐσχάρα τοῦ Ἀστραπαίου Διός. Τὸ σπήλαιον Γ ἦτο ἐπὶ Στράβωνος γνωστὸν ὡς ἱερὸν τοῦ Πανός, ὥστε τὸ Ὀλυμπιεῖον δὲν ἦτο ἀνατολικώτερον αὐτοῦ, διότι ἡ ἐσχάρα τότε θὰ ὠρίζετο ὡς μεταξὺ τοῦ Πανείου καὶ τοῦ Ὀλυμπιεῖου κειμένη.

Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὸν τοπογραφικὸν ὀρισμὸν τοῦ Στράβωνος «ἐν τῷ τείχει», ἐφ' ὅσον τεῖχος νοεῖται τὸ Πελαργικόν. Τοῦτο ἐσφίξετο ἐν κακῇ καταστάσει ἐπὶ Θουκυδίδου καὶ φαίνεται, ὅτι τῷ 423/2, ὡς δηλοῖ τὸ ψήφισμα

τοῦ Λάμπωνος (Dittenberger, *Sylloge*³, 83), ἀπήγοντο λίθοι ἐξ αὐτοῦ, σφζομένου πρὸς Ν ἐν διαλύσει καὶ ἐρειπιώδει καταστάσει καὶ ἐπὶ Λουκιανοῦ (ἸΑλιεύς 47). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κρατῖνος (ἀπ. 22) χαιρετίζει τὸν Πᾶνα ὡς κατοικοῦντα ἐντὸς τοῦ Πελαργικοῦ («πελαργικὸν ἀργὸν ἐμβατεύων»), τοῦτον δ' ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Λουκιανὸς λέγων (Δις καταγ. 9), ὅτι «τὸ ὑπὸ τῆ Ἀκροπόλει σπήλαιον τοῦτο (τὸ Δ'ΔΔ') ἀπολαβόμενος (ὁ Πᾶν) οἰκεῖ *μικρὸν ὑπὲρ τοῦ Πελαργικοῦ* εἰς τὸ μετοίκιον ξυντελών», συνάγομεν, ὅτι, ἀφ' οὗ τὸ Πάνειον ἔκειτο ἐντὸς τοῦ τείχους τοῦ Πελαργικοῦ, σφζομένου ὁπωσδήποτε ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Λουκιανοῦ, πολλῶ μᾶλλον συνέβαινε τοῦτο περὶ τοῦ Ὀλυμπίου. Οὕτω δ' ἔχοντος τοῦ ζητήματος, σχεδὸν περιτεύει ἢ φιλότιμος προσπάθεια τοῦ Köster (*Das Pelargikon* 1909 σελ. 16 ἐξ.), τοῦλάχιστον χάριν ἡμῶν, νὰ καθορίσῃ ἀκριβῶς τὸ σημεῖον τῆς ἐπαφῆς τοῦ Πελαργικοῦ καὶ τοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως ὑπεράνω καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἄντρου τοῦ Πανός. Ἐγὼ μάλιστα τείνω νὰ πιστεύσω, ὅτι τὸ Πελαργικὸν ἑτεροματίζεται πρὸς εἰς τὴν ὄφρυν τοῦ βράχου, ὅστις ἀποτελεῖ οἶονεὶ τὸ δάπεδον πάντων τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος σπηλαίων, καὶ ὅτι πρὸς ἀνατολὰς τῶν σπηλαίων ὁ βράχος ἔχων ποτὲ διάφορον ὄψιν, ἀπετέλει αὐτοφυᾶ συνέχειαν τοῦ Πελαργικοῦ μέχρι τοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως. Τοιοῦτοτρόπως ἀποδεικνύεται ἀκριβολογῶν ὁ Λουκιανός, ὅτε λέγει «μικρὸν ὑπὲρ τοῦ Πελαργικοῦ», ὃ δὲν συμβαίνει, ἂν τὸ Πελαργικὸν ἐξηκολούθει κτιστὸν καὶ πρὸς ἀνατολὰς καὶ ὑπεράνω τοῦ Πανείου¹.

Ἡ ἀνωτέρω γενομένη ἀπόδοσις τῶν σπηλαίων δικαιώνει ὀλοσχερῶς τὸν Θουκυδίδη, ὅστις, παραλείπων τὸν Πᾶνα ὡς νέηλυν ὑπὸ Μακραις, ἐπιμελῶς παρατάσσει κατὰ τοπογραφικὴν σειρὰν τὰ μνημονευόμενα ὑπ' αὐτοῦ παλαιὰ ἱερά, ἀρχόμενος ἀπ' ἀνατολῶν καὶ λέγων πρῶτον τὸ Ὀλυμπίειον, δεῦτερον τὸ Πύθειον, τρίτον τὸ ἔτι δυτικώτερον κείμενον πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς Ἀκροπόλεως ἱερὸν τῆς Γῆς, τελευτῶν εἰς τὸ δυτικώτατον καὶ ἀπώτατον ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως ἱερὸν τοῦ Διονύσου τοῦ ἐν Λίμναις.

Ὁ ἀστραπαῖος Ζεὺς, ὁ αὐτὸς τὸ Διὶ στορπάφ τῆς Τεγέας (ἸΑρχ. ἸΕφ. 1906, 63 ἐξ. ἸΑθηνᾶ 1908, 400), εἶνε πιθανῶς ὁ κεραύνιος Ζεὺς, ὁ καταιβάτης (πρβλ. ἸΑρχ. ἸΕφημ. 1909, 115 ἐξ. Harrison *Primitiv Athens* 59 ἀλλὰ καὶ *Themis* 175). Ἡ ἐπιγραφή ὁμως «Διὸς καταιβάτου» ἢ εὐρεθεῖσα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως (ἸΑρχ. Δελτ. 1890, 143 ἐξ. Jadeich, *Topogr.* 255) δὲν ἀνήκει, νομίζω, εἰς τοῦτο τὸ ὑπὸ Μακραις ἱερὸν τοῦ Διός. Ὁ ὑψηλὸς λόφος τῆς Ἀκροπόλεως θὰ εἶχε δεχθῆ

¹ Τὸ διὰ πορῖνων πλίνθων κτίσμα τὸ ὑπὸ τὴν Κλειψύδραν, ὅπερ ὁ Dörpfled (*Athen. Mitt.* 1897, 479) ἐρμηνεύει ὡς μέρος τοῦ Πελαργικοῦ, ὑπολαμβάνω ὡς δεξαμενὴν παλαιῶν χρόνων (πρβλ. τὰς ὀπισθεν τῆς βορείας πλευρᾶς τῶν Προφυλαίων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως), δεχομένην τὰ ὕδατα τῆς Κλειψύδρας, ἅτινα ἦσαν πάσαι πλείονα, ὅσα πλείονα ἦσαν καὶ τὰ χώματα τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ Maass (*Athen. Mitt.* 1910 337 ἐξ.) θέλει αὐτὸ ἐν μορφῇ Νυμφαίου καὶ ταυτίζει πρὸς τὸ ἸΑγλαύρειον.

κατὰ καιροὺς πολλοὺς κεραινοὺς, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἠδύναντο μεθ' ἕκαστον τοιοῦτον μετεωρολογικὸν φαινόμενον νὰ ἰδρῦσαι καὶ ἀνὰ ἓν μικρὸν ἄβατον ἐν τῷ σημείῳ τῆς πτώσεως τοῦ κεραινοῦ. Ὑποθέτω λοιπόν, ὅτι καὶ τὸ τέχνη ὄρυχθὲν ὄρυγμα τοῦ Ἀστραπαίου Διός, ὁ βόθρος τῆς ἐσχάρας, ἀποστενούμενος κάτω καὶ καταλήγων εἰς ὀξείας ἀνωμαλίας ἢ ἐσοχὰς (τὸ σχέδιον εἶνε ἀδρομερὲς ἐν τούτῳ παρὰ Καββαδία), τοιαύτην ἔχει τὴν ἀρχήν, συμβολίζει τὰς ἀκτῖνας τοῦ πεσόντος κεραινοῦ καὶ εἶνε ἐνηλύσιόν τι παλαιόν, οὗ ἕνεκα ἐνετοπίσθη καὶ ἐτηρήθη πρὸ τοῦ σπηλαίου καὶ ἐν τῷ σπηλαίῳ ἢ λατρεία τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ζεὺς οὗτος, καταβὰς εἰς τὴν γῆν, ὤκει ἐν αὐτῇ, ἦτο ἄρα χθόνιος, ἐδέχετο θυσίας διὰ βόθρου καὶ ἐσχάρας.

Ἄλλη τις λεπτομέρεια, πρὸς ἣν ὠφελεῖ νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχήν, εἶνε, ὅτι, ὡς λέγει ὁ Στράβων, τὰς ἐκ τοῦ Ἄρματος τοῦ Πάρνηθος ἀστραπὰς ἐτήρουν οἱ πυθαῖσται ἀπὸ τῆς ἐσχάρας τοῦ ἀστραπαίου Διός. Ἡ ἐπίκλησις αὕτη τοῦ Διός εἶνε βεβαίως ἰκανὴ δικαιολογία τοῦ ὅτι ἐντεῦθεν ἐτήρουν τὰς ἀστραπὰς. Ἀλλὰ πρόκειται περὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς Πυθαϊδος πομπῆς εἰς τὸν Πύθιον Ἀπόλλωνα τῶν Δελφῶν, καὶ παρὰ τὴν ἐσχάραν εἶνε τὸ ἀθηναϊκὸν ἱερὸν τοῦ αὐτοῦ θεοῦ. Θὰ ἐτήρουν ἄρα γε τὰς ἀστραπὰς ἐκ τῆς ἐσχάρας, ἂν ὁ Ἀπόλλων δὲν ἐλατρεῦετο εἰς τὸ ἐγγύτατα, ἐν ἀμέσῳ συναφείᾳ κείμενον ἄντρον; Ἡ ἐσχάρα χωρίζεται ἀπὸ τῆς αὐλῆς τοῦ ἄντρου τούτου, τοῦ Πυθίου, δι' ὄχθης βράχου ὕψους μείζονος ἢ κατὰ ἐδώλιον ἐν τῷ νοτίῳ μέρει. Ἄν οἱ τηροῦντες τὰς ἀστραπὰς ἐκάθηντο ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ βράχου (ὁ Στράβων δὲν λέγει ἀφετηρίαν τῆς κατοπτεύσεως τὸ ἄντρον τοῦ Διός, καὶ δὲν ὑπάρχει καλῦτερος τόπος μακρᾶς ἀναμονῆς πλησίον τῆς ἐσχάρας) καὶ ἔβλεπον πρὸς τὸν Πάρνηθα, εἶχον ὀπισθεν αὐτῶν τὴν ἐσχάραν καὶ ἔμπροσθεν ἐγγὺς τὸν βωμὸν τοῦ Πυθίου. Ἀκριβολογεῖ λοιπὸν ὁ Στράβων λέγων, ὅτι ἐτήρουν ἀπὸ τῆς ἐσχάρας τοῦ Ἀστραπαίου; Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῷ Ἰωνί 283 λέγει:

Ἰων. Μακρὰ δὲ χῶρος ἔστ' ἐκεῖ κεκλημένος;

Κρ. Τί δ' ἱστορεῖς τοῦτο; ὡς μ' ἀνέμνησάς τινας.

Ἰων. Τιμᾶ σφε Πύθιος ἀστραπαί τε πίθισαι;

Κρ. Τιμᾶ γ' ἄτιμ' ὡς μήποτ' ὄφελόν σφ' ἰδεῖν.

Ἰων. Τί δέ; στυγεῖς σὺ τοῦ θεοῦ τὰ φίλτατα;

Ἐνταῦθα βλέπομεν τὸν Ἰωνα γινώσκοντα γενικῶς τὰς Μακρὰς ὡς ἱερὸν τόπον τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, εἰς ὃν ἀποδίδει καὶ τὰς ἀστραπὰς, ἃς καλεῖ πυθίας, ἐν ᾧ ἢ Κρέουσα, χωρὶς νὰ ἀποκρούῃ τὴν ἀντίληψιν ταύτην τοῦ Ἰωνος, ἐντοπίζει εἰδικῶς τὴν μνήμην αὐτῆς εἰς τὸ ἄντρον τοῦ Πανὸς καὶ εἰς τὴν ἐν αὐτῷ περιπέτειαν αὐτῆς. Δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ἐκ πάντων τούτων συγκεκριμένην τινὰ εἴδησιν περὶ τῆς ἀκριβοῦς πίστεως τῶν πάσαι ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὰς ἀστραπὰς καὶ περὶ τοῦ ἀκριβοῦς τόπου τῆς τηρήσεως αὐτῶν; Τὸ ζήτημα διασαφεῖται,

ἂν παρατηρήσωμεν, ὅτι τὸ τετράγωνον λάξευμα τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος δὲν ἔχει προσανατολισμὸν πρὸς τὸ Πύθιον ἄντρον, δεικνύον γωνίαν πρὸς αὐτὸ ὡς καὶ πρὸς τὸ τοῦ Διός. Εἶνε πιθανόν, ὅτι ἡ δυσαρμοσία αὕτη ἠμβλύνετο ἢ ἠφρανίζετο, ὅτε αἱ ὄροφαι τῶν ἄντρον ἦσαν ἀκέραιαι, ἀλλ' εἶνε ἐπίσης δυνατὸν, ὅτι ὁ βωμὸς οὗτος ἐπίτηδες κατεσκευάσθη οὕτως, ὥστε ἀποκλειομένης τῆς ἀποκλειστικῆς προσαρμόσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ Ἀπολλώνειον ἄντρον, νὰ ἐπιτρέπη τὴν ἀπόδοσιν αὐτοῦ τόσον εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ὅσον καὶ εἰς τὸν Δία. Ὁ βωμὸς παραλληλίζεται πρὸς τὸ σύνολον τῶν σπηλαίων ΒΓΔ. Ὁ Ζεὺς εἶνε πατὴρ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁμοβώμιοι θεοὶ εἶνε γνωστοὶ πολλοί, ἐνίοτε δὲ μὴ συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους. Νομίζω λοιπόν, ὅτι οὐδὲν κωλύει νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἐν τῇ παρόδῳ τοῦ μακροῦ χρόνου ἀπὸ τῆς λιθικῆς ἐποχῆς, εἰς ἣν δύνανται νὰ ἀνέρχωνται αἱ σπηλαιώδεις αὐταὶ λατρεῖαι, καὶ ἐν τῇ στενῇ λωρίδι τῶν βράχων καὶ τοῦ πρὸ αὐτῶν χώρου ἐπῆλθε συμφυρμός τις τῶν λατρειῶν, ἀφ' οὔ μάλιστα πρόκειται ἐνταῦθα περὶ θεῶν πατρὸς καὶ υἱοῦ. Πιστεύω προσέτι, ὅτι παλαιοτάτη εἶνε ἐνταῦθα ἡ λατρεία τοῦ Διός, προσετέθη δὲ ὕστερον ἡ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅτε οὗτος γεννήσας τὸν Ἴωνα ἐγένετο γενάρχης τῶν Ἀθηναίων καὶ Ἰώνων (Ἀρποκρ. λ. Ἀπόλλων πατρῶος «τὸν δὲ Ἀπόλλωνα κοινῶς πατρῶον τιμῶσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ Ἴωνος»). Κατωτέρω θὰ ἴδωμεν τὸ ζεῦγος τοῦτο τῶν θεῶν ἠνωμένον πιθανῶς δις ἐν θρησκευτικῇ τελετῇ ὄρκου ἀρχόντων τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

2. ΑΠΟΛΛΩΝ Ο ΠΑΤΡΩΣ ΚΑΙ Ο ΔΙΠΛΟΥΣ ΟΡΚΟΣ ΤΩΝ 9 ΑΡΧΟΝΤΩΝ

Ὁ Καββαδίας ἀνασκάψας ὑπὸ τὰς Μακρὰς πέτρας, εἶπεν ἐν Ἀρχ. Ἐφ. 1897 πράγματά τινα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων, ὀρθότατα κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀλλὰ μὴ τυχόντα τῆς δεούσης προσοχῆς ὑπὸ τῶν μελετώντων τὰς πολιτικὰς ἀρχαιότητας.

Ὁ Καββαδίας εὐρὼν τοὺς μαρμαρίνους πίνακας τοὺς ἀνατεθέντας εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπὸ τῶν διατελεσάντων ἐν τοῖς ἐννέα ἄρχουσι, παραβάλλει (σελ. 21 ἐξ.) τὸ χωρίον τοῦ Ἀριστοτ. Ἀθην. πολ. 55, 5 «δοκιμασθέντες δὲ τοῦτον τὸν τρόπον, βαδίζουσι πρὸς τὸν λίθον, ἐφ' οὔ τὰ τόμι' ἐστὶν... ἀναβάντες δ' ἐπὶ τοῦτον ὁμνύουσι δικαίως ἄρξιν... ἐντεῦθεν (δηλ. ἐκ τοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ λίθου. ἐφ' οὔ τὰ τόμιά ἐστι) δ' ὁμόσαντες, εἰς Ἀκρόπολιν βαδίζουσι καὶ πάλιν ἐκεῖ ταῦτ' ὁμνύουσι καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν ἀρχὴν εἰσέρχονται» (πρβλ. Πολυδ. 8, 86). Ἀλλὰ τί σημαίνει ἐδὼ ἢ Ἀκρόπολις; Ἄνευ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Καββαδίου καὶ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν ὑπ' αὐτοῦ θὰ ἐπίστευέ τις, ὅτι οἱ κληρωθέντες 9 ἄρχοντες καὶ ὁ γραμματεὺς αὐτῶν ἔδιδον τὸν δεῦτερον ὄρκον **ἐπάνω** εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἐν ᾧ κατ' ἀλήθειαν τοῦτο ἐγένετο μὲν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν (καὶ αἱ

Μακραι εἶνε μέρος τῆς Ἀκροπόλεως) ¹ ἀλλ' ἔξω τοῦ τείχους αὐτῆς. Τὴν διασάφισιν ταύτην δέχονται πάντες, ὅσον γινώσκω, οἱ ἐρμηνευταὶ τῶν ἐρειπίων τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' ἀγνοοῦσιν οἱ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, ἐν οἷς καὶ [ό Sandys εἰς τὴν β' ἔκδοσιν, τὴν τοῦ 1912.

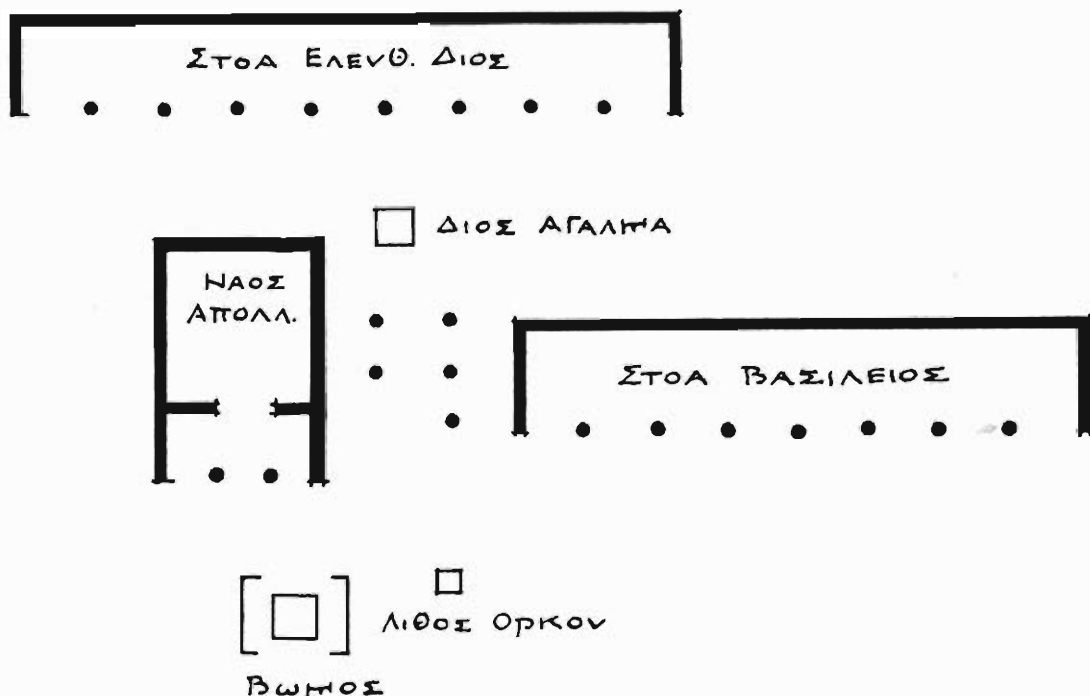
Παραπέμπων χάριν τῶν λεπτομερειῶν εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ Καββαδίου, ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω τὰ ἐξῆς περὶ τοῦ πρώτου ὄρκου τῶν 9 ἀρχόντων: Ὁ Πολυδεύκης 8, 86 (κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην Ἀθ. π. ἔ. ἄ.) λέγει περὶ τοῦ πρώτου ὄρκου «ὄμνουν δ' οὗτοι **πρὸς τῇ βασιλείῳ στοᾶ** ἐπὶ τοῦ λίθου» κτ. Ἀλλ' ἡ βασιλείος στοὰ εὔρηται ἐν στενῇ ἐγγύτητι πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Πατρῶου Ἀπόλλωνος τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ Κεραμεικοῦ. Ἀληθῶς ὁ Πausanias 1, 3, 1 ἐξ. εἰσελθὼν εἰς τὸν ἔσω Κεραμεικὸν περιγράφει «**πρώτην . . . ἐν δεξιᾷ** καλουμένην στοὰν βασιλείον» καὶ «πλησίον» ἀνδριάντας τοῦ Κόνωνος, τοῦ Τιμοθέου καὶ τοῦ Εὐαγόρου «**ἐνταῦθα** ἔστηκε Ζεὺς ὀνομαζόμενος Ἐλευθέριος καὶ βασιλεὺς Ἀδριανός. . . .» «Στοὰ δὲ **ὄπισθεν** ὠκοδόμηται γραφὰς ἔχουσα. . . .» «Ταύτας τὰς γραφὰς Εὐφράνωρ ἔγραψεν Ἀθηναίοις, καὶ **πλησίον** ἐποίησεν **ἐν τῷ ναῷ** τὸν Ἀπόλλωνα Πατρῶν ἐπικλησιν. **Πρὸ δὲ τοῦ νεῶ** τὸν μὲν Λεωχάρης, ὃν δὲ καλοῦσιν Ἀλεξίκακον, Κάλαμις ἐποίησε».

Οἱ τοπογραφοῦντες κατὰ τοὺς λόγους τούτους τοῦ Pausanias δέχονται συνήθως, ὅτι μετὰ τὴν βασιλείον στοὰν ἠκολούθει ἐν τῇ αὐτῇ γραμμῇ πρῶτον ἡ ἔξωγραφημένη στοὰ (τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς) καὶ ἔπειτα ὁ ναὸς τοῦ Πατρῶου Ἀπόλλωνος· τοὺς δ' ἀνδριάντας καὶ τὰγάλματα, ἅτινα ὀρίζει ὁ Pausanias ὡς «πλησίον», «ἐνταῦθα», κείμενα, τοποθετοῦσι πλησίον μὲν ἀλλ' **ἐμπρὸς** τῶν εἰρημένων οἰκοδομημάτων ἐν γραμμῇ συνεχεῖ. Τοιοῦτοτρόπως μεταξὺ τῆς Βασιλείου στοᾶς καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Πατρῶου Ἀπόλλωνος παρεμβάλλεται ἡ στοὰ τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς ἀπομακρύνουσα αὐτὰ ἀπ' ἀλλήλων. Κατὰ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην εἰς τὸ «ὄπισθεν» δὲν ἀπεδόθη ἀξιόλογός τις διακριτικὴ σημασία. Ἐδέχθησαν, ὅτι εἶνε πολὺ καλὴ τοπογραφικὴ περιγραφὴ νὰ λέγη τις, ὅτι ὄπισθεν δύο ἀγαλμάτων (τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ) ἦτοι (πρὸβλ. Judeich 297, 299,) δύο μικρῶν σχετικῶς μνημείων κεῖται μία στοὰ ἦτοι μέγα τι οἰκοδόμημα εὐδιάκριτον καθ' αὐτὸ καὶ κατ' ἀκολουθίαν εὐλόγως πρῶτος ἀλλ' ἀτόπως δεύτερος ὄρος τοπογραφικῆς συγκρίσεως.

Εἰ καὶ εἶνε ἄκαιρον νὰ ὀψοκινδυνῇ τις τοπογραφικὰς γνώμας περὶ τοῦ μέρους τούτου, ὅτε ἐπικεῖται ἡ ἀνασκαφὴ αὐτοῦ, ἀλλ' ὅμως προτείνω ἄλλην τινὰ κατάταξιν: ὅταν ὁ Pausanias λέγη, ὅτι **πλησίον τῆς βασιλείου στοᾶς** ἦσαν οἱ ἀνδριάντες καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Διὸς, δὲν ἐννοεῖ ἀναγκαίως **ἐμπροσθεν** τῆς στοᾶς·

¹ Πρὸβλ. Ἀνθολ. Πλαν. IV, 259 «Πέτρης ἐκ Παρίης με πόλιν κατὰ Παλλάδος ἄκρην στήσαν Ἀθηναῖοι Πάνα τροπαιοφόρον», ἐνθα νοεῖται τὸ ὑπὸ Μακραις Πάνειον.

τὸ *πλησίον* δὲν δηλοῖ τοπικὴν σχέσιν μόνον καὶ πάντοτε πρὸς ἔμπροσθεν· δυνάμεθα λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ταῦτα ἔκειντο πλησίον ἀλλὰ *παραπλεύρως* τῆς στοᾶς ἐν γραμμῇ τινι παλαιᾶς ὁδοῦ καταλυθείσης τὸν ε΄ αἰῶνα καὶ ὅτι ἡ ἄλλη στοὰ ἢ τοῦ Ἐλευθερίου Διός, κειμένη *ὄπισθεν*, ἦτο ἀληθῶς οὐ μόνον ὄπισθεν τοῦ ἀγάλματος ἢ καὶ τῶν ἀνδριάντων, ἀλλ' ἐν τινι βαθμῶ ἢ ἐν τινι ἐννοίᾳ ὄπισθεν καὶ *παραλλήλως* (πρβλ. Ἄρποκρ. λ. Βασίλειος στοὰ) καὶ τῆς βασιλείου στοᾶς, κτισθεῖσα δὲ διέκοψε ἢ παρέτρεψε τὴν παλαιὰν ἐκείνην πρὸς δυσμὰς ὁδόν. Οὕτω

Εἰκὼν 2.

μετὰ τὴν τάξιν τῶν πλαστικῶν τούτων ἔργων, ἅτινα καὶ εἰς ἀπλὴν γραμμὴν θὰ ἠδύναντο νὰ διαταχθῶσιν, ἔκειτο *πλησίον* ὁ ναὸς τοῦ Πατρῶου Ἀπόλλωνος, ὥστε νὰ ἔχωμεν τὴν σχηματικὴν διάταξιν ὡς ἐν εἰκ. 2, ἐν ἣ τὸ ἀγαλμα τοῦ Διὸς ἠδύνατο βεβαίως νὰ εὑρίσκεται ἐν ἄλλῃ σχέσει πρὸς τε τὰ οἰκοδομήματα καὶ τοὺς ἀνδριάντας καὶ τὸν ὄρκιον λίθον¹, ἀλλὰ καὶ ὁ προσανατολισμὸς τῶν οἰκοδομημάτων οὐχὶ ἐντελῶς παράλληλος, ἀφ' οὔ ἡ κλιτὺς τοῦ ἀγοραίου Κολωνοῦ, παρ' ἣν ἀναπτύσσονται, δὲν εἶνε ἐν εὐθείᾳ γραμμῇ.

Περὶ τοῦ ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Πατρῶου ἦτο πλησίον τῆς βασιλείου στοᾶς ἔχομεν

¹ Πολυδ. 8, 86 «ᾧμνυον δ' οὔτοι (οἱ 9 ἄρχοντες) πρὸς τῇ βασιλείῳ στοᾷ, ἐπὶ τοῦ λίθου, ὑφ' ᾧ τὰ ταμεία (Ἀριστοτ. Ἀθ. πολ. 55, 5 «ἐφ' οὔ τὰ τόμι' ἐστίν») πρβλ. καὶ Ἀθ. πολ. 7, 5, 3, 3. Πλουτ. Σόλ. 25. Πλάτ. Φαίδρ. 255 Δ. Ὅρα καὶ Sandys ἐν Ἀρ. Ἀθ. πολ. 7, 5.

ἐνδειξίν καὶ ἐκ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ἀπόλλωνος (ὄρα Ἄρχ. Δελτ. 1916 παράρτ. σελ. 80 εἰκ. 4. Κουρουνιώτη, Ἀνασκαφαὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν εἰκ. 9. Σ. Παπασπυρίδη Guide du Musée national σελ. 82 ἀριθ. 3573. Πρὸβλ. Lippold, Korieen σελ. 278). Τοῦτο εὐρέθη τῷ 1907 παρὰ τὰ ἐρείπια, ἅτινα ὁ Dörpfeld ἀπέδωκεν εἰς τὴν βασιλείον στοᾶν (Judeich σελ. 296 εἰκ. 37) καὶ εἰκονίζει τὸν Ἀπόλλωνα ὡς Κιθαρωδὸν ἤτοι πατρῶον, πιθανῶς τὸν τοῦ Εὐφράνορος¹. Ἐγὼ δὲν πιστεύω, ὅτι ἡ βασιλείος στοὰ εὐρέθη, ἴσως ἦτο βορειότερον, ὅτε τὸ ἀνασκαφὲν ναόσχημον κτήριο ἐνδέχεται νὰ εἴνε ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἀλλ' ὅ,τι ἂν δῆποτε δεχθῆ τις, εὐλογώτερον εἶνε, ὅτι τὸ βαρὺ τοῦτο γλυπτικὸν ἔργον ἦλθεν εἰς ἡν θέσιν εὐρέθη, ἐγγύθεν ποθὲν μᾶλλον ἢ μακρόθεν. Θὰ ἤρχετο δὲ μακρόθεν, ἂν αἱ στοαὶ παρετάσσοντο ἐν μιᾷ γραμμῇ.

Ἄν νῦν μεταξὺ τῆς βασιλείου στοᾶς καὶ τοῦ ναοῦ θέσωμεν τὸν λίθον, ἐφ' οὗ ὄμνυον οἱ 9 ἄρχοντες, τότε ὁ λίθος οὗτος θὰ κεῖται μὲν «πρὸς τῇ βασιλείῳ στοᾷ» (ὄχι λοιπὸν *vor* de Halle, ὡς ἐρμηνεύει ὁ Judeich Topogr. v. Athen. σελ. 298), ἀλλὰ θὰ κεῖται ὡσαύτως πρὸς τῷ ναῷ τοῦ Πατρῶου Ἀπόλλωνος, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται παραδόξον, πῶς ἐπὶ τοῦ λίθου τούτου ὄμνυον νὰ ἀναθέσωσι τῷ Ἀπόλλωνι ἰσομέτρητον ἀνδριάντα χρυσοῦν, ἂν δὲν ἄρξωσι καλῶς. Ὁ λίθος οὗτος δύναται νὰ εἴνε βωμὸς τοῦ Πατρῶου Ἀπόλλωνος κείμενος οὐχὶ πρὸ τοῦ ναοῦ ἀλλ' ἐν λοξῇ πρὸς αὐτὸν σχέσει, ὥστε νὰ ἐπιτρέπηται εἰς τὸν Πολυδεύκην νὰ ἀγνοῇ τὴν σχέσιν λίθου καὶ ναοῦ καὶ νὰ ὀριζῆ, ὅτι «ὄμνυον . . . πρὸς τῇ βασιλείῳ στοᾷ ἐπὶ τοῦ λίθου» κλ. Ἄν ὁ βωμὸς ἔκειτο ἐν κανονικῇ σχέσει πρὸς τὸν ναόν, οὐδ' ὁ Πλούταρχος Σόλ. 25 θὰ ἔλεγεν ἀπλῶς, ὅτι ὁ λίθος ἦτο «ἐν τῇ ἀγορᾷ». Ὅτι δὲ ἀληθῶς ἠδύνατο ὁ λίθος νὰ εἴνε βωμὸς, συναγεται ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἀριστοτέλους Ἀθ. πολ. 45, 5^α «βαδίζουσι πρὸς τὸν λίθον ἐφ' οὗ τὰ τόμια ἔστιν . . . ἀναβάντες δ' ἐπὶ τοῦτον ὄμνύουσιν». Δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἀμόρφου τινὸς λίθου ἢ περὶ τινος κοινοῦ κύβου, ἐφ' οὗ² καὶ τὰ τόμια ἦσαν καὶ οἱ ἄρχοντες ἀνέβαινον ἀναζητοῦντες τόπον, ἵνα πατήσωσι τοὺς πόδας αὐτῶν παραμερίζοντες τὰ τόμια ἢ πατοῦντες κυριολεκτικῶς ἐπ' αὐτῶν (πρὸβλ. Δημοσθ. 23,

¹ Τὸ μαρμαρίνον τοῦτο ἔργον εἶνε ὑπερφυσικοῦ μεγέθους καί, παρὰ τὰς βλάβας καὶ κολοβώσεις, ἄς ὑπέστη, εἶνε σπουδαιότατον καὶ καθαρωτάτης ἐργασίας. Τὸν πρὸς αὐτὸ θαυμασμόν μου ἐξέφρασα ἐν διαλέξει μου τῷ 1910 ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ ἐταιρείᾳ ταυτίσας αὐτὸ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα τοῦ Εὐφράνορος, ἀνέγνωσα δὲ μὲ τόσην εὐχαρίστησιν τοὺς βραχεῖς περὶ αὐτοῦ λόγους τοῦ Κουρουνιώτου (ἔ. ἄ.), μὲ ὄσην ἐκπληξιν εἶδον ἄλλους ἄλλων λόγους παραπέμποντας τὸ ἔργον εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Ἡ τόλμη ἐσχάτως περὶ τὴν ἔξαρσιν τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐν τῇ τέχνῃ εἶνε τόσον μεγάλη, ὥστε πρέπει τοῦ λοιποῦ ἀκούοντες περὶ ἔργων ῥωμαϊκῶν νὰ ὑποπτεύωμεν, μήπως πρόκειται περὶ καλλίστων κλασσικῶν ἔργων, ἴσως δὲ καὶ ἀντιθέτως.

² Ὁ Wilamowitz *Arist. u. Ath.* 46 ἐξ. προτιμᾷ ἕφ' ᾧ καὶ δέχεται τὰ τόμια ἐφ' ἅπαξ ἀλλὰ πρὸς διηνεκῇ καθιέρωσιν τεθέντα ὑπὸ τὸν λίθον ὡς τὰ ἱερά τὰ τιθέμενα νῦν εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν τῶν ὀρθοδόξων ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν.

68). Ὁ λίθος κατὰ τὴν γνώμην μου ἦτο μὲν μονόλιθος, ἀφ' οὗ ἐνικῶς παραδίδεται ἀλλ' ὡς οἱ βωμοὶ πάντες, βωμὸς ὧν καὶ αὐτός, ἀπετελεῖτο ἐκ δύο κυρίως μερῶν, ὧν τὸ μὲν ἦτο ὡς συνήθως ἢ πρόθυσις, ἐφ' ἣν ἀνέβαινον οἱ ἱερεῖς ἢ ἴσως καὶ οἱ ὀμνύοντες, τὸ δὲ ἢ ἐσχάρα, ἐνθα ἦτο τὸ πῦρ ἢ ἔκειντο τὰ τόμια. Οἱ ὀμνύοντες λοιπὸν ἀνέβαινον εἰς τὸν ἀναβαθμὸν τῆς προθύσεως [ἢ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄλου λίθου].

Ὁ λίθος δὲ οὗτος ἠδύνατο νὰ εἶνε κοινὸς βωμὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ πατρὸς τούτου, τοῦ Διός, μεθ' οὗ ὁ Ἀπόλλων ἀπετέλει, ὡς παρετήρησεν ὁ Dörfeld (*Athen. Mitt.* XX 1895), ζευγὸς λατρευτικὸν ἐν Ἀθήναις εἰς τρεῖς τόπους α') ὑπὸ Μακραις, β') ἐν τῇ ἀγορᾷ τοῦ Κεραμεικοῦ, περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα καὶ γ') παρὰ τὸν Ἰλισσόν. Εἶδομεν δὲ καὶ ὑπὸ Μακραις τὸν βωμὸν τοῦ Πυθίου κείμενον πρὸ αὐτοῦ λοξῶς, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἀνήκη εἰς τε τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν πατέρα Δία. Καὶ ὁ ἐν τῇ ἀγορᾷ δὲ λίθος ἦτο κατὰ τὴν ἐμὴν ἐκδοχὴν ἐν τοπικῇ σχέσει καὶ πρὸς τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἐλευθερίου Διός.

Οἱ ὀμνύοντες λοιπὸν εἰς τὸν βωμὸν τοῦτον ὤμνυον τὸν Πατρῶον τῶν Ἰώνων θεὸν Ἀπόλλωνα, οὗ ἡ λατρεία εἶχε μετατεθῆ εἰς τὸν Κεραμεικὸν κατὰ τὸν ε' αἰῶνα πιθανῶς, χωρὶς ὅμως νὰ σβεσθῆ καὶ ὑπὸ Μακραις. Διὰ τοῦτο ὁ ὄρκος ἐπανελαμβάνετο καὶ ἐκεῖ ἐν τῷ παλαιοτάτῳ ὑπὸ τοὺς σπηλαιώδεις, τοὺς πετρηρεφεῖς βράχους, ἱερῶ, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀριστοτ. *Ἀθ. πολ.* 55, 5 «ἐντεῦθεν δὲ (δηλ. ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἢ τοῦ ὄρκιου λίθου) ὀμόσαντες, εἰς Ἀκρόπολιν βαδίζουσιν καὶ πάλιν ἐκεῖ ταῦτ' ὀμνύουσι».

Ἐπειδὴ τὴν δικαστικὴν ἢ ἄλλην ἐξουσίαν τῶν παλαιῶν ἀρχόντων εἶχον μοιρασθῆ οἱ ἡλιασταὶ καὶ ἄλλοι ἄρχοντες, εἶνε πιθανόν, ὅτι ὄχι μόνον οἱ διαιτηταὶ ἀλλὰ καὶ οὗτοι ὀρκίζοντο ἐπὶ τοῦ ὄρκιου λίθου εἰς τὸν Πατρῶον Ἀπόλλωνα, ἀφ' οὗ καὶ πρὸ πάσης δίκης (πρβλ. Πολυδ. 8, 122) ὤμνυον εἰς αὐτόν, καὶ πᾶς δὲ Ἀθηναῖος δι' ὄρκου εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ἐβεβαίον τα λεγόμενα (Ἀριστοφ. Ἀγ. 59. νεφ. 272). Περὶ τῶν διαιτητῶν ὡς καὶ περὶ τῶν μαρτύρων λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ἔ. ἄ. 55, 5. Περὶ τῶν στρατηγῶν ὁ Wilamowitz (*Aristot. u. Ath.* I, 46₉) φρονεῖ, ὅτι ὤμνυον ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως «μεταξὺ τοῦ ἔδους καὶ τῆς Τραπεζῆς» (Δείν. 3, 2) θὰ ἐνόμιζον, ὅτι εἶνε δυνατὸν ὁ τοπογραφικὸς οὗτος ὀρισμὸς νὰ προσαρμοσθῆ πρὸς τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ τόπον, περὶ οὗ ὁ λόγος, ἀφ' οὗ Ἀκρόπολις μὲν δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Δεινάρχου, τραπέζ' α' τις δὲ δὲν εἶνε ἀδύνατον νὰ ὑπῆρχε παρὰ τὸν ὄρκιον λίθον, ὥστε οὗτος νὰ κείται μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διός. Ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἰσχυρισθῶ, ὅτι ἐν Ἀθήναις ἠδύνατό τις ἀορίστως νὰ λέγη τὸ ἔδος περὶ ἀγάλματος ἄλλου ἢ τῆς Ἀθηναῖς. Ὅτι δὲ οἱ βουλευταὶ ὤμνυον τὸν κοινὸν βουλευτικὸν ὄρκον πρὸς τῷ λίθῳ, δύναται νὰ συναχθῆ ἐκ τοῦ Πλουτ. *Σόλ.* 25.

Οὕτως ἐφάνη, ὅτι καὶ ὁ πρῶτος ὄρκος τῶν ἀρχόντων καὶ ὁ δεύτερος ἐδίδοντο πιθανῶς ἐπὶ βωμοῦ κοινοῦ τῷ Διὶ καὶ τῷ Ἀπόλλωνι. Ὁ λόγος εἶνε εὐνόη-

τος: ἂν δηλ. ὁ Ἀπόλλων, γεννήσας τὸν Ἴωνα τὸν γενάρχη τὸν Ἰώνων καὶ ἐπομένως καὶ τῶν Ἀθηναίων, ἐτιμᾶτο παρ' αὐτοῖς ὡς πατρῷος, ὁ Ζεὺς ὅμως ἦν πατὴρ τοῦ Ἀπόλλωνος. Οἱ φέροντες τὸ ὄνομα τοῦ Ἴωνος ἐτίμων τὸν πατέρα καὶ τὸν πάμπαν αὐτοῦ ὁμοῦ. Εἰδικῶς παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς ἀμέσου προστάτου τοῦ γένους τῶν Ἰώνων ἐλάμβανον τὴν ἀρχὴν οἱ 9 ἄρχοντες, εἰς τοῦτον κυρίως ὤμνουν, ὅτι καλῶς καὶ δικαίως θὰ ἄρξωσι καί, ἄρξαντες οὕτω, εἰς τοῦτον ἀνέθετον τὰς στεφανηφόρους μαρμαρίνας πινακίδας ὡς τεκμήριον, ὅτι ἐτήρησαν τὸν ὄρκον. Ἄλλ' ἂν αἱ πινακίδες ἐκεῖναι μνημονεύωσι μόνον τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅμως κατὰ τὴν δοκιμασίαν πᾶς κληρωθεὶς εἰς τοὺς 9 ἄρχοντας ἐπρωτᾶτο «εἰ ἔστιν αὐτῷ Ἀπόλλων πατρῷος καὶ Ζεὺς ἔρκειος καὶ ποῦ ταῦτα τὰ ἱερὰ ἔστιν» (Ἀριστοτ. Ἀθ. πολ. 55, 3, πρβλ. Πολυδ. 8, 85. Δημοσθ. 57, 54. 67. Δείναρχ. καὶ Ὑπερείδ. παρ' Ἀρπ. λ. ἔρκειος Ζεύς).

Ἐν παλαιαῖς χρόνοις, οἱ ἐννέα ἄρχοντες θὰ ὤμνουν μόνον ὑπὸ Μακραις, ἀλλ' ἀφ' οὗτου ἐσηματίσθη ἡ ἀγορὰ τοῦ ε' αἰῶνος καὶ ἐκτίσθη ὁ ἐκεῖ ναὸς τοῦ Πατρῷου Ἀπόλλωνος καὶ ἡ στοὰ τοῦ Ἐλευθερίου Διός, ἐδίδετο ὄρκος καὶ ἐκεῖ, καὶ μάλιστα πρῶτον ἐκεῖ. Διατί τοῦτο;

Ὑποθέτω, ὅτι ὁ πρῶτος ὄρκος ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν τόπον τῆς κληρώσεως τῶν 9 ἀρχόντων. Ὁ Ἀριστοτέλης Ἀθ. πολ. 62, 1 βεβαιοῖ, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ αἱ κληρωταὶ ἀρχαὶ διηροῦντο εἰς δύο κατηγορίας, καὶ οἱ μὲν ἀνήκοντες εἰς τὴν ἑτέραν ἐκληροῦντο ἐν τῷ Θησείῳ, οἱ δ' ἀνήκοντες εἰς τὴν ἄλλην καὶ κληρούμενοι συγχρόνως ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μετὰ τῶν 9 ἀρχόντων δὲν λέγεται ποῦ τῶν Ἀθηναίων ἐκληροῦντο. Ὁ Αἰσχίνης 3, 13 λέγων περὶ τῶν ἀρχῶν «ὡς οἱ θεσμοθέται (= οἱ 9 ἄρχοντες) ἀποκληροῦσιν ἐν Θησείῳ, κάκεινας ὡς ὁ δῆμος εἶωθε χειροτονεῖν ἐν ἀρχαιεσείαις» ἀντιδιαστέλλει τὰς χειροτονητὰς πρὸς τὰς κληρωτὰς ἀρχὰς καὶ ὀρίζει περὶ τῶν δευτέρων ἓνα τόπον κληρώσεως, τὸ Θησεῖον. Ὑπάρχει λοιπὸν περὶ τῶν κληρωτῶν ἀρχῶν διαφωνία μεταξὺ συγχρόνων ἀνδρῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Αἰσχίνου· ὁ δὲ Wilamowitz (Arist. und Athen I 203) πρὸς ἐξήγησιν τῆς διαφωνίας ταύτης δέχεται ἐξ ἀνάγκης πλάνην τοῦ ῥήτορος ἢ ἀμέλειαν αὐτοῦ περὶ τὴν ἀκριβολογίαν, ὃ δὲν δύναται νὰ ῥηθῇ περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἔχομεν λοιπὸν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη δύο τρόπους κληρώσεως ἀρχόντων, δηλ. τὸ Θησεῖον καὶ ἄλλον ἓνα, ἄγνωστον. Ἐν τούτῳ ἐκληροῦντο καὶ οἱ ἐννέα ἄρχοντες.

Νομίζω λοιπὸν, ὅτι ἀληθῶς οἱ ἐννέα ἄρχοντες δὲν ἐκληροῦντο ἐν τῷ Θησείῳ, ὡς θὰ συνῆγε τις ἐκ τοῦ Αἰσχίνου. Ὁ λόγος δέ, δι' ὃν ἐδίδετο ὁ πρῶτος ὄρκος πρὸς τὴ βασιλείῳ στοᾶ, εἶνε κατὰ τὴν γνώμην μου, ὅτι ἡ κλήρωσις ἐγένετο ἐδῶ που κατὰ τὸ βόρειον μέρος τῆς ἀγορᾶς τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰπέλθωσιν ἐκ τῆς γειτονίας τοῦ Πατρῷου Ἀπόλλωνος, χωρὶς νὰ προσέξωσιν αὐτὸν προσηκόντως· ἂν δ' ἀληθῶς, ὡς πιστεύω καὶ ἐγώ, Θησεῖον δὲν εἶνε ὁ σφρζό-

μενος ναός, τὸ Ἡφαίστειον, ἀλλ' ἄλλο τι εὐρὺ ἱερὸν πρὸς ΒΑ που τοῦ Ἄρειου πάγου, δὲν δύναται νὰ λέγη ἀκριβῆ ὁ Αἰσχίνης, μόνον ἐκεῖνο τὸ ἱερὸν παραφέρων ὡς τόπον κληρώσεως ἀρχόντων, ἐπειδὴ ἐκεῖνο ἦτο μακρὰν τοῦ ναοῦ τοῦ Πατρῶου Ἀπόλλωνος καὶ τῆς βασιλείου στοᾶς, ἐγγύτερον δ' ἴσως πρὸς τὰς Μακράς. Ὁ Αἰσχίνης προσέσχε, φαίνεται, τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἄρχοντας τοὺς κληρουμένους ἐν τῷ Θησεῖω, οἵτινες ἦσαν πολυπληθέστατοι, καὶ τούτους ἀντιδιαστέλλει πρὸς τοὺς χειροτονητούς· οἱ ἐννέα ἄρχοντες καὶ αἱ μετ' αὐτῶν κληρούμεναι συναρχαίαι ἦσαν ὀλιγαριθμοὶ καὶ ἠδιαφόρησε πρὸς αὐτούς.

Ποῦ λοιπὸν ἐγίνετο ἡ κλήρωσις τῶν 9 ἀρχόντων; Ὁ μόνος πιθανὸς τόπος, νομίζω, εἶνε ἡ βασιλείος στοά. Ἐκ τοῦ [Δημοσθ.] 25, 23 (πρὸβλ. Ἀρποκρ. λ. ἀπεσχοινισμένος) γινώσκομεν, ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς ἀνάγκας τῆς πολιτείας, ἦτοι ὅτι ἐνταῦθα συνήρχετο περισχοινιζομένη ἡ βουλή ἢ ἐξ Ἄρειου πάγου καὶ θὰ ἦτο βεβαίως ἡ βασιλείος στοά προσιτὴ καὶ τῷ δήμῳ ἐν πάσῃ ἀνάγκῃ, ἀφ' οὗ ὁ Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 684 ἐξ. σκέπτεται περὶ αὐτῆς ὡς ἐστιατορίου παραλλήλως πρὸς ἄλλας κοινῆς χρήσεως στοάς. Ἡ ἀναγραφὴ δὲ καὶ τήρησις τῶν κύρσεων καὶ ἄλλων νόμων ἐν τῇ στοᾷ ταύτῃ προϋποθέτει τὸ δυνατόν τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ δήμου, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ εἴσοδον αὐτοῦ εἰς τὴν στοάν. Ἦτο λοιπὸν λίαν εὐλογον νὰ γίνηται ἐνταῦθα ἡ κλήρωσις τῶν ἀρχόντων πρὸ τῶν παλαιῶν καταστατικῶν νόμων, οὓς οἱ ἄρχοντες ὤμνουν νὰ τηρῶσι. Τοιαύτη δὲ ὀργάνωσις προϋποθέτει παλαιούς χρόνους, ὅτε δηλ. οἱ 9 ἄρχοντες διεχειρίζον ἀκόμη μεγάλην ἐξουσίαν καὶ ἦσαν ἡ σπουδαιοτάτη πολιτικὴ συναρχαία. Ἀνήκει δ' ἡ βασιλείος στοά εἰς παλαιούς χρόνους, ἀφ' οὗ κατὰ τὸν Ἀριστοτ. *Ἀθ. πολ.* 7, 1 ὑπῆρχεν ἤδη ἐπὶ Σόλωνος.

Οὕτω κληρωθέντες οἱ 9 ἄρχοντες ἐν τῇ βασιλείῳ στοᾷ, δὲν ἠδύναντο νὰ ἀπέλθωσι, χωρὶς νὰ προσέξωσι τὸν ἐγγὺς ναὸν τοῦ Πατρῶου Ἀπόλλωνος καὶ τὸν πλησίον ἰστάμενον Δία καὶ ὤμνουν πρὸ αὐτῶν τὴν τήρησιν τῶν παρακειμένων νόμων, πρὶν ἀνέλθωσιν εἰς τὸ πανάρχαιον ἱερὸν ἄντρον τὸ καθιερωμένον εἰς τοὺς αὐτοὺς θεοὺς ὑπὸ Μακραῖς, ἵνα ἐπαναλάβωσι τὸν ὄρκον κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος.

3. Ο ΤΑΦΟΣ ΤΟΥ ΕΡΕΧΘΕΩΣ

Τὸ ἀκανονίστως περιφερικὸν βαθὺ ὄρυγμα, ὃ εἶδομεν πρὸ τοῦ σπηλαίου Γ ὑπὸ Μακραῖς καὶ ἠρμηνεύσαμεν ὡς τὴν ἐσχάραν τοῦ ἀστραπαίου Διός, ὁ Καββαδίας ἐρμηνεύει ἄλλως· στηριζόμενος δηλ. εἰς τὸν Εὐρύπ. Ἰων. 281:

- Ἰων. Πατέρα δ' ἀληθῶς χάσμα σὸν κρύπτει χθονός;
Κρ. Πληγαὶ τριαίνης Ποντίου σφ' ἀπόλεσαν.
Ἰων. Μακραὶ δὲ χῶρός ἐστ' ἐκεῖ κεκλημένος;
Κρ. Τὶ δ' ἱστορεῖς τόδ', ὥς μ' ἀνέμνησάς τινας.

ἀποφαίνεται ἐν **Ἀρχ. Ἐφημ.** 1897 σελ. 15 καὶ 24, ὅτι τὸ χάσμα τοῦτο δύναται νὰ ἐκκληφθῆ ὡς ὁ τάφος τοῦ Ἐρεχθέως φονευθέντος ὑπὸ Μακραιῖς διὰ πληγῶν τῆς τριαίνης τοῦ Ποσειδῶνος. Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην τοῦ χάσματος καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κειμένου τοῦ Εὐριπίδου ἐδέχθησαν πολλοὶ (π. χ. Jahn - Michaelis **Arch** σελ. 3 N° 18 Judeich σελ. 271 κ. ἄ.), ἄλλοι παρασιωπῶσι (π. χ. Petersen, Harrison) καὶ μόνος, ὅσον γινώσκω, ὁ Escher ἐν Pauly - Wissowa R.E. ἀρθρ. Erechtheus σελ. 408 ῥητῶς ἀποκρούει τὴν τοποθέτησιν τοῦ τάφου τοῦ Ἐρεχθέως ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος δὲν λέγει, διατὶ δὲν δέχεται τὴν γνώμην τοῦ Καββαδίου· δὲν ἐξηγεῖ δηλ., ἂν ἀποκρούει τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐριπίδου, πιστεύων εἰς ἄλλας ἐγκυροτέρας, ἢ ἂν ἀποκρούει τὴν ὑπὸ τοῦ Καββαδίου διδομένην ἐρμηνείαν τῶν λόγων τοῦ Εὐριπίδου.

Διὰ τοῦτο θὰ εἶπω τὴν γνώμην μου, ἐλπίζων νὰ πείσω, ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει ἀπόδειξις, ὅτι ὁ Ἐρεχθεὺς ἐφονεύθη ἢ ἐτάφη ὑπὸ Μακραιῖς. Τὸ ζήτημα ἐξαριταῖα ἐκ τῆς ὀρθῆς ἐρμηνείας τοῦ Εὐριπίδου.

Κατὰ τὸν Ἴωνα τοῦ Εὐριπίδου ἢ Κρέουσα ἢ θυγάτηρ τοῦ Ἐρεχθέως ἐλθοῦσα ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Δελφοὺς συναντᾶται μετὰ τοῦ Ἴωνος, ὅστις ἐρωτᾷ αὐτὴν ποῖον εἶνε τὸ ὄνομα αὐτῆς, τοῦ πατρὸς καὶ τῆς πατρίδος. Μαθὼν δ' οὗτος ταῦτα καὶ γνωρίζων ἄλλα τινα περὶ Ἐρεχθέως, ἀνερωτᾷ τὴν Κρέουσαν, ἂν ἀληθῶς ὁ πατήρ τοῦ Ἐρεχθέως Ἐριχθόνιος, ὁ πάππος δηλ. τῆς Κρεούσης, εἶχε γεννηθῆ ἐκ τῆς Γῆς καὶ ἀνατραφῆ ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ἂν ἀληθῶς αὕτη εἶχε παραδώσει τὸ βρέφος εἰς τὰς θυγατέρας τοῦ Ἐρεχθέως πρὸς φύλαξιν· βεβαιούμενος περὶ τούτων, ἐρωτᾷ προσέτι ὁ Ἴων, ἂν ἀληθῶς αἱ κόραι — ἀδελφαὶ τῆς Κρεούσης — ἤνοιξαν παρὰ τὴν διαταγὴν τῆς Ἀθηνᾶς τὸ κιβώτιον, ἐν ᾧ ἦτο τὸ βρέφος καὶ ἂν ὁ Ἐρεχθεὺς ἐφόνευσε τὰς τρεῖς θυγατέρας του διὰ τοῦτο καὶ πῶς ἐσώθη ἢ τετάρτη, ἣτις ἦτο αὐτὴ αὕτη ἢ Κρέουσα. Μαθὼν καὶ ταῦτα ἐρωτᾷ ἐν συνεχείᾳ (στ. 281) ὁ Ἴων:

«Πατέρα δ' ἀληθῶς χάσμα σὸν κρύπτει χθονός;

ἄνευ δὲ ταραχῆς ἰδιαζούσης ἀπαντᾷ ἢ Κρέουσα:

«Πληγαὶ τριαίνης Ποντίου σφ' ἀπώλεσαν».

Μέχρι τοῦδε οὐδεὶς εἰδικὸς τοπογραφικὸς ὄρισμός ἐτέθη· ἐκ τῶν προηγουμένων (στ. 261) νοεῖται, ὅτι πάντα τὰνωτέρω συνέβησαν ἐν Ἀθήναις γενικῶς, ἢ λογικὴ δὲ καὶ φυσικὴ ἐρμηνεία ἀπαιτεῖ νὰ τοποθετήσωμεν ἕκαστον τῶν ἀνωτέρω γεγονότων ἐκεῖ, ὅπου τυχὸν ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν γινώσκουμεν, ὅτι συνέβη. Ἐπακολουθοῦν ὅμως παρ' Εὐριπίδῃ λόγοι, οἵτινες σαφῶς ἀποτρέπουσι νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι ὁ τάφος τοῦ Ἐρεχθέως ἦτο ὑπὸ τὰς Μακράς. Λέγει δηλ. (στ. 283):

Ἴων. Μακραὶ δὲ χῶρός ἐστ' ἐκεῖ κεκλημένος;

Κρ. Τί δ' ἱστορεῖς τοῦτο; ὡς μ' ἀνέμνησάς τινος.

Ἴων. Τιμᾷ σφε Πύθιος ἀστραπαὶ τε πύθιαι;

Κρ. Τιμᾷ γ' ἄτιμ' ὡς μήποτ' ὄφελόν σφ' ἰδεῖν.

Ἴων. Τί δὲ στυγεῖς σὺ τοῦ θεοῦ τὰ φίλατα;

Διὰ τῶν ἀνωτέρω στίχων ἀλλάσσει τὸ θέμα τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν δύο προσώπων. Εἰς τὸ νέον θέμα εἰσέρχονται διὰ τῆς ἐρωτήσεως περὶ τοῦ ὄρισμοῦ τόπου τινός, τῶν Μακρῶν. Μόλις ἐτέθη ἡ ἐρώτησις αὕτη τοῦ Ἴωνος, ἡ Κρέουσα ταράσσεται, διότι ἡ ἐρώτησις ἀναμνησκει αὐτὴν λυπηρόν τι γεγονός. Καὶ ἐν ᾧ ὁ θεράπων τοῦ Ἀπόλλωνος ἀνερωτᾷ νὰ μάθῃ πράγματα σχετικὰ πρὸς τὸν θεόν, ᾧ ὑπηρετεῖ, ἡ Κρέουσα ἀπαντᾷ διὰ λόγων (τιμᾷ γ' ἄτιμα) δεικνυόντων, ὅτι ἡ μνήμη αὐτῆς δεσμεύεται ὑπὸ τῶν λυπηρῶν ἐκείνων ἀναμνήσεων.

Ἐρωτῶ λοιπόν: ἂν ὁ τάφος τοῦ Ἐρεχθέως ἦτο ὑπὸ τὰς Μακράς, δὲν ἔπρεπε ἡ Κρέουσα νὰ εἶχεν ἐκπλαγῆ καὶ ταραχθῆ ἤδη πρότερον, ὅτε ἐγένετο ὁ περὶ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἐρεχθέως λόγος; Δὲν ἔπρεπε τότε νὰ εἶχεν ἀναμνησθῆ τὴν περιπέτειαν αὐτῆς μετὰ τοῦ Ἀπόλλωνος; Συνάγω λοιπόν, ὅτι ὁ θάνατος καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἐρεχθέως μόνον ὑπὸ Μακράς δὲν εἶχον θέσιν.

Ποῦ ἐθανατώθη καὶ ποῦ ἐτάφη ὁ Ἐρεχθεύς, δὲν μανθάνομεν παρὰ τοῦ Εὐριπίδου.

Διὰ νὰ εὐρωμεν τὸν τόπον τῶν γεγονότων τούτων, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι τὰ δύο πρόσωπα, ὁ Ἐριχθόνιος καὶ ὁ Ἐρεχθεύς, ἄτινα οὕτω χωρίζει ὁ Εὐριπίδης ὡς καὶ ὁ Ἀπολλόδωρος ἔπειτα (3, 14, 6 - 8), εἶχον συγχυθῆ πρωτίμως ἢ ἦσαν ἀρχικῶς ἐν πρόσωπον, οὗ τὸ ὄνομα ἐν συγκεκριμένῳ τύπῳ ἐγένετο Ἐρεχθεύς ἀπὸ Ἐριχθονίου.

Ὁ Ἐριχθόνιος λοιπόν κατὰ τὸν Ἀπολλόδ. 3. ἄ. εἶχεν ἀποθάνει καὶ ταφῆ «ἐν τῷ τεμένει τῆς Ἀθηνᾶς» ἐνθα καὶ εἶχε τραφῆ καὶ εἶχεν ἰδρῦσει «τὸ ἐν Ἀκροπόλει ξόανον τῆς Ἀθηνᾶς» ἢτοι τὸ διωπετὲς ξόανον, οὗ χάριν ἐκτίσθη ἔπειτα τὸ Ἐρεχθειον (πρὸβλ. Στράβ. 9, 396). Ἐντὸς δὲ τοῦ Ἐρεχθείου ἐτελεῖτο καὶ ἡ λατρεία τοῦ Ἐρεχθέως (Παυσ. 1, 26, 5). Ἐδῶ λοιπόν ἐπιστεύετο, ὅτι εἶχεν ἀποθάνει καὶ ταφῆ ὁ Ἐρεχθεύς ἢ Ἐριχθόνιος.

Καὶ κατὰ μὲν τὸν Εὐριπίδην εἶχεν ἀποθάνει πληγεὶς ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος διὰ τῆς τριαίνης. Πλήγμα ὡς τριαίνης εὐρηται ὑπὸ τὴν βορείαν πρόστασιν τοῦ Ἐρεχθείου καὶ δεικνύεται συνήθως ὡς τὸ Ποσειδώνειον πλήγμα, ἐξ οὗ ἀνέβλυσεν ἡ θάλασσα, ἐν ᾧ αὕτη ἐδεικνύετο ὄχι ἔξω ἀλλ' «ἐνδον» τοῦ Ἐρεχθείου (Παυσ. 1, 26, 5). Τὴν ἔνωσιν ταύτην τῶν δύο «σημείων» εἰς ἐν θαῦμα ἐδέχοντο ἤδη οἱ σύγχρονοι τοῦ Παυσανίου, ὅστις, εἰπὼν ὅτι «ὑδωρ ἐστὶν ἐνδον θαλάσσιον ἐν φρέατι» καὶ εἶτα ὅτι «τριαίνης ἐστὶν ἐν τῇ πέτρα σχῆμα» ἐπάγεται: «ταῦτα δὲ λέγεται Ποσειδῶνι μαρτύρια εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς χώρας φανῆναι».

Ἄλλ' ὑπὲρ τὸ σῆμα τῆς τριαίνης ἡ ὄροφὴ ἔχει ὀπαῖον¹, δι' οὗ συγκοινω-

¹ Ὁρα Μπαλάνον ἐν *Comptes-rendus du Congrès international d'archéol. Athènes 1905* σελ. 186. *The Erechtheum publ. for the Amer. School of class. Stud. Athens 1927* σελ. 86 ἐξ. Harrison 3. ἄ. σελ. 58 ἐξ.

νεῖ ἀκωλύτως κατ' εὐθείαν μετὰ τοῦ οὐρανοῦ. Τοῦτο ὅμως συνέβαινεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι κυρίως εἰς τὰ ἐνηλύσια, ἦτοι τοὺς τόπους, ἐφ' οὓς ἐπέσκηψε κεραυνός¹, ἦτοι κατῆλθεν ὁ Καταιβάτης Ζεὺς. Ταῦτὸν ἴσχυε καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὡς ἐπὶ τοῦ Καπετωλίου (Ovid. *Fasti* II, 667 καὶ Serv. ad Aen. IX 448), ἔνθα ἡ ὄροφὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς εἶχεν *exiguum foramen*, ἢ ὁσάκις ἐν ὑπαίθρῳ ναῶ ἐλατρεύοντο αἱ θεότητες Fulgur, Caelum, Sol καὶ Luna (Vitr. 1, 2, 5. Harrison ἔ. ἄ. σελ. 59). Τὸ ὄπαϊον εἰς τὴν ὄροφὴν δεικνύει, ὅτι εἶχε σημασίαν ἀξιόλογον ἢ ὁδὸς ἢ πρὸς τὸν οὐρανόν, οὐχὶ δ' ἢ πρὸς τὴν θάλασσαν.

Οὕτω λοιπὸν τὸ ὄπαϊον τῆς ὄροφῆς τοῦ Ἐρεχθείου ὑπὲρ τὸ θεῖον σῆμα ἐμφανίζεται ὡς ἐξαιρέσις, ἅτε κείμενον ἐπὶ σημείου ἀσχέτου πρὸς οὐρανίονα, σχετικῶς δὲ πρὸς τὸν Παντομέδοντα.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι ἡ πίστις αὕτη εἶνε δευτέρα φάσις, ἐν ᾗ ἡ πρώτη ἐσχέτιζε τὸ τριπλοῦν σῆμα πρὸς τὸν Δία. Οὕτως ὁ Ὑγῖνος (μῦθ. 46) διηγεῖται, ὅτι ὁ Ζεὺς κατὰ παράκλησιν τοῦ Ποσειδῶνος ἐπληξε τὸν Ἐρεχθέα διὰ κεραυνοῦ. Τοιαύτη παράδοσις πρέπει, νομίζω, νὰ μὴ ἦτο ἄγνωστος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς οἰκοδομίας τοῦ Ἐρεχθείου, ὅσον καὶ ἂν ἀντιλέγη ὁ Εὐριπίδης ἐν τῷ Ἴωνι. Τὸ σχῆμα τοῦ σήματος ἐν τῷ βράχῳ, τριπλοῦν ὄν, ἦγε τὸν νοῦν εὐθὺς ἐπὶ τὴν τρίαιναν, ἀλλὰ μήπως ὁ κεραυνὸς τοῦ Διὸς ἦτο μονάκτινος; Ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὴν βορείαν πρόστασιν τοῦ Ἐρεχθείου πρὸ τῆς εἰσόδου ὑπὸ τὸ ὄπαϊον καὶ παρὰ τὸ χάσμα τοῦ σήματος ἐπὶ τοῦ δαπέδου εἶδεν ὁ Πausanias (1, 26, 4) βωμὸν τοῦ Ὑπάτου Διὸς, ἢ τοῦ θυηχοῦ, ὡς καλεῖ τὸν βωμὸν κατὰ τὸν ἱερέα ἢ οἰκοδομικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Ἐρεχθείου². Πάντα ταῦτα δηλοῦσιν, ὅτι τὸ ἐν τῷ βράχῳ σημεῖον εἶνε ἢ ἐπιστεύετο ὅτι εἶνε κεραυνοῦ σημεῖον καὶ ὅτι ἡ ἀπόδοσις αὐτοῦ εἰς τὸν Ποσειδῶνα εἶνε μεταγενεστέρα τῆς πίστεως, ὅτι ἐδώ ποτε ὁ Ἐρεχθεὺς ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Διὸς διὰ κεραυνοῦ, πίστεως, ἣν ἀπεδέχοντο ὅ τε ἀρχιτέκτων τοῦ Ἐρεχθείου καὶ οἱ ἐντολεῖς αὐτοῦ.

A. Δ. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

¹ Πρὸβλ. ὅσα εἶπον ἐν Ἀρχ. Ἐφ. 1909 σελ. 115 ἐξ. *Θηβαϊκὰ* = Ἀρχ. Δελτ. 1917 ὅρα εὐρετ. λ. ἐνηλύσιον.

² Ὅρα Petersen, *Athen* σελ. 103 ἐξ. Blümner - Hitzig εἰς Πaus. ἔ. ἄ.

